

LUNDS
UNIVERSITET
Socialhögskolan

Sagan om flyktingarna

En kvalitativ analys om hur flykt och
flyktingar porträtteras i samtida barnböcker

Nathalie Magnusson

Kandidat (SOPA63)

Aktuell termin HT 2018

Handledare: Sophia Yakhlef

Title: *The Story of the Refugees: A Qualitative Analysis of how Refugees and Refugeeism are Portrayed in Contemporary Picture Books*

Author: Nathalie Magnusson

Supervisor: Sophia Yakhlef

Assessor: Elizabeth Martinell Barfoed

Abstract

The aim of this study is to examine how refugees and refugeeism is portrayed in contemporary picture books. The study takes an intersectional and a discursive perspective, investigating how power structures and categories such as gender, sexuality, ethnicity, and class interact to narrate the characters as well as the storyline and theme of the books. The purpose is to outline the systematic description of refugeeism and integration in picture books. The study is based on an analysis of twelve picture books for children between the age 3–6, published in the last four years, accessible in schools of Malmö City, and its Public Library. The results of this study indicate that the use of picture books can be viewed as a method of social work. They can be used to inform, explain and educate children about social problems and work to create dialog and initiate treatment of trauma or hardship connected to refugeeism. Moreover, through focusing on representativity and avoiding stereotyping minority groups within society, such as refugees, picture books has the potential to be an effective tool within social work practice against discrimination. By highlighting this, the present study provides important insights into the construction of refugeeism and refugee stories communicated to children.

Keywords: Refugees, Refugeeism, Migration, Social Work, Picture Books, Intersectional Theory, Discursive Theory, Children's Books.

Innehållsförteckning

1. Inledning	5
1.1 Flyktingkrisen: ett hett tema i svensk media och barnlitteratur.....	5
1.2 Syfte	7
1.3 Frågeställningar som ska besvaras.....	7
2. Teoretiska utgångspunkter	8
2.1 Intersektionell teoribildning och diskurs som teoretiskt begrepp.....	8
2.2 Verkligheten och kunskap: en social konstruktion	8
2.3 Språket som fundament.....	9
2.4 Kategorisering: ett sätt att förstå världen	9
2.5 Maktperspektivet.....	11
2.6 Barnbäckernas roll	12
3. Kunskapsläget: tidigare forskning	13
3.1 Litteratursökning	13
3.2 Barnböcker som verktyg.....	13
3.2.1 Barnböcker, ett sätt att förstå sig själv och omvärlden.....	13
3.2.2 Sagoberättandets empatiskapande funktion	15
3.2.3 Barnboken som hjälpmedel vid traumabearbetning.....	16
3.3 Flykt och flyktingars representation i barnböcker	18
3.3.1 Berättelseteman och narrativa grundmönster	19
3.3.2 Kategoriska karaktärsskildringar	21
3.3.3 Metaforisk och symbolisk användning.....	23
4. Metod och metodologiska överväganden	25
4.1 Kvalitativ ansats	25
4.2 Diskursanalys som metod	25
4.3 Narrativ analys som metod.....	26
4.4 Visuella analys: en del av narrativet.....	27
4.5 Metodens tillförlitlighet.....	27
4.6 Urval och avgränsning	29
4.7 Forskningsetiska överväganden	30
5. Analys: Berättelseteman, berättelsemönster och berättelsekaraktärer ..	31
5.1 Berättelseteman och berättelsemönster	31
5.2 Vita män i uniform: ett uttryck för makt och kontroll.....	32
5.3 "Svenskhet" som betryggande integrationsfaktor	33
5.4 Skapandet av "den andre": berättigande av åtskillnad från "vi"	35
5.5 (Flykting)familjen: en kärnfamilj inom ramen för den goda sexualiteten.....	36
5.6 Delandets försonande kraft: när "den andre" träder in i "vi".....	37
5.7 Försoningsgåvan: en jämställd kulturell appropriering.....	38
5.8 Berättelsekaraktärer	39
5.8.1 En flykting: en flyende från krig.....	39
5.8.2 Etnicitet, grundingsrediensen i skapandet av "den andre"	40
5.8.3 Rasism och antirasism: makten att bestämma vem som får vara med	41
5.8.4 Den ömma (flykting)modern: en symbol för könsmaktsordningen.....	42
5.8.5 Metaforisk förlust och återfående av det förlorade: ett sätt att lindra smärta	43

6. Avslutade diskussion	45
7. Referenser	48
7.1 Litteratur:	48
7.2 Barnböcker	51
7.3 Internetreferenser	52
8. Bilagor	53
Bilaga 1: Kodningsscheman	53
Bilaga 2: Presentation av barnböcker	57

1. Inledning

1.1 Flyktingkrisen: ett hett tema i svensk media och barnlitteratur

Den här uppsatsen handlar om hur flykt och flyktingar porträtteras i samtida barnböcker och undersöker berättelseteman, berättelsekaraktärer och diskursiva berättelsemönster.

Antalet människor på flykt i världen uppgår enligt UNHCR (2016) idag till ca 68,5 miljoner, varav ungefär 25,4 är flyktingar. Drygt hälften av världens flyktingar är barn. Detta är den högsta siffran som uppmätts sedan andra världskriget. Enligt en rapport från Migrationsverket hade Sverige som europeiskt land år 2015 tagit emot flest flyktingar i relation till sin folkmängd och mellan åren 2014 och 2015 skedde en nästintill fördubbling av antalet asylsökande med en ökning från cirka 81 000 till upp mot 163 000 personer. Det stora antalet asylsökande som kom till Sverige under denna period har påverkat det svenska välfärdssystemet, som inte var rustat för att klara av en så stor ökning av hjälpbehövande (Migrationsverket 2016).

Sverige hade år 2015 drabbats av en "flyktingkris" och den svenska välfärden stod till följd av detta inför en "systemkollaps", åtminstone om man utgår ifrån svensk medierapportering. För att något ska klassas som ett socialt problem, enligt Anna Meeuwisse och Hans Swärd (2013: 40), behöver det strida mot de rådande samhällsnormerna samt uppfattas som avvikande, problematiskt och icke önskvärt. Vidare behöver det sociala problemet vara både möjligt och nödvändigt att åtgärda samt att det anses vara samhällets ansvar att hantera. Enligt definitionen behöver det sociala problemet även vara något som berör ett signifikant antal personer alternativt öka markant i antal under en period. Slutligen krävs det att det är ett så kallat synligt problem, det vill säga ett problem som finns i det offentliga rummet eller på andra sätt uppmärksammas av allmänheten (Meeuwisse & Swärd 2013: 40–41). Utifrån ovanstående resonemang har media en stark inverkan på vad som definieras som ett socialt problem. Det är alltså inte konstigt att sociala problem många gånger kan knytas till en viss period då en specifik händelse fått stor medial bevakning, exempelvis den så kallade "äldrevårdsskandalen"¹ åren 2011–2012 eller sagda "flyktingkris"² åren 2015–2016.

¹ Termen "Äldrevårdsskandalen" myntades efter en granskning, intensiv medierapportering och efterföljande debatt av vårdgivaren Carema Cares (Dagens nyheter 2012).

² Termen "Flyktingkrisen" myntades efter intensiv medierapportering och efterföljande debatt kring de stora antal flyktingar som sökte sig till Europa i samband med kriget i Syrien (Dagens nyheter 2016)

³ *Kausalförmåga* eller *kausaldrift* syftar på förståelsen för orsakssamband, hur orsak är kopplat till verkan (Collingwood: 1988).

Enligt FN:s flyktingkonvention, Genèvekonventionen från 1951, definieras begreppet *flykting* som en person som tvingas fly sitt land på grund av förföljelse, krig eller våld. För att erkännas som flykting ska personen ha en välgrundad rädsla för förföljelse på grund av ras, religion, etnicitet, politisk åsikt eller medlemskap i en viss social grupp (UNHCR 2017). I FN:s definition framstår flyktingskap som problematiskt för den som befinner sig på flykt, men är därmed inget uttalat socialt problem utan blir det först efter att det uppfyller de ovan beskrivna kriterierna.

Sociala problem är inte något som är isolerat till vuxenvärlden utan påverkar även barn direkt och indirekt. Det kan därför sägas finnas ett behov av att bemöta barns frågor kring olika sociala problem och anpassade metoder för att arbeta med barn som erfarit flykt eller andra svårigheter. Litteratur är ett verktyg som används i socialt arbete för att prata med barn om svåra saker. Det finns otaliga barnböcker som handlar om döden, skilsmässa, fattigdom och andra svåra ämnen. Barnböcker kan även användas för att förklara för barn hur samhället fungerar och introducera dem till politiska, ideologiska och etiska grundidéer. Information kring barns rättigheter och vilka sociala problem som florerar i samhället kan genom barnböckerna förmedlas på ett pedagogiskt sätt till samhällets minsta (Tenngart 2018: 24). Barnböcker kan även användas för att träna barns empatiska förmågor och i tidiga stadier arbeta för att bygga upp tolerans och öppenhet för människor med annan kulturell bakgrund (Öhman 2013: 150–151). Vidare kan barnböcker användas som hjälpmedel vid traumabearbetning genom att fungera som inkörsport för samtal kring svåra händelser och via berättelsen ge barnet möjlighet att få uttryck för sina egna känslor (Dyregrov 2010: 123). Den politiska verkligheten och de sociala problem som uppmärksammas i samhället har sedan 1960-talet gradvis ökat i kulturella och litterära sammanhang. Barnböcker som intar dokumentära grepp kring verklighetsskildring och "realism" i berättandet om den sociala verkligheten är idag väletablerat inom barnlitteraturen (Kärrholm 2018: 112). Barnböckers funktion kan kort sagt sägas sträcka sig mycket längre än till att endast innefatta underhållning, vilket kanske är vad barnböcker främst förknippas med, då de kan användas som ett verktyg för det sociala arbetet i flera avseenden (Kärrholm 2018: 114).

Det finns barnböcker som berör många olika sociala problem, flykt och flyktingar

² Termen "Flyktingkrisen" myntades efter intensiv medierapportering och efterföljande debatt kring de stora antal flyktingar som sökte sig till Europa i samband med kriget i Syrien (Dagens nyheter 2016)

är inget undantag. Svenska barnboksinstitutet (2016: 5, 10) skriver i sin bokprovning för årgången 2015–2016 att de kunnat se en markant ökning i utgivningen av barnböcker på temat flykt, med särskild koppling till tiden för den så kallade flyktingkrisen. Flykttemat inom barnlitteraturen beskrivs som ”böcker som på olika sätt försöker begreppsliggöra flykten och vad det innebär att lämna sitt land och sitt hem och resa till en okänd plats där man inte känner någon och inte talar språket” (Svenska Barnboksinstitutet: 10).

Barnböcker är i sig ett välstuderat ämne och det har även genomförts en del studier av barnlitteratur berörandes flykt och invandring, framförallt under de senaste fem åren. För en sammanfattande redogörelse över kunskapsläget hänvisar jag till avsnittet ”Flykt och flyktingars representation i barnböcker” nedan i denna uppsats. Ett studieområde som i sammanhanget dock är tämligen eftersatt är studier kring hur barnboksberättelserna är utformade med hänsyn till kategorier som kön, sexualitet, etnicitet och klass samt hur dessa samspelar i konstruerandet av flyktingkaraktärer och flyktingförhållandet, se avsnitt ”Kunskapsläget: tidigare forskning”, 3.3. I denna studie kommer jag ge en inblick i hur den samtida barnbokslitteraturen skildrar flykt och flyktingar utifrån ett intersektionellt perspektiv. Eftersom det intersektionella perspektivet är grundstommen i denna studie har stora delar av uppsatsens tyngdpunkt nödvändigtvis hamnat på de avsnitt som förklarar metoden och de teorier som underbygger den.

1.2 Syfte

Syftet med den här studien är att undersöka hur flykt och flyktingar porträtteras i samtida barnlitteratur riktad till barn i åldrarna 3–6 år utifrån ett intersektionellt perspektiv.

1.3 Frågeställningar som ska besvaras

- Vilka berättelseteman kan utläsas och hur kan berättelsekaraktärerna förstås?
- Vilka diskursiva och narrativa grundmönster följer berättelserna?

2. Teoretiska utgångspunkter

2.1 Intersektionell teoribildning och diskurs som teoretiskt begrepp

Jag har i min studie valt att utgå ifrån ett intersektionellt perspektiv samt använda det teoretiska begreppet diskurs, eftersom jag anser dessa två teorier vara både kompatibla och kompletterande. Diskursbegreppet är ett svårfångat koncept på grund av dess bredd och de många infallsvinklar som stundom kan verka motstridiga och överlappande. Begreppet tenderar även används över disciplinära gränser då det inte är begränsad till en viss vetenskaplig inriktning. Den diskursiva ansatsen används i denna uppsats som övergripande teori för att beskriva de maktförhållanden som påverkar tolkningsföreträdet och kunskapsframställningen i samhället (Börjesson 2003: 18–19). Michael Foucault (1993) är en av förgrundsgestalterna för det här sättet att använda diskursbegreppet. Foucault var intresserad av att undersöka hur maktstrukturer i samhället påverkar kunskapsproduktion och sanningsanspråk samt hur detta tar sig uttryck språk och handling.

2.2 Verkligheten och kunskap: en social konstruktion

Grundläggande för den intersektionella och diskursiva ansatsen är antagandet om att verkligheten är en social konstruktion (Mattsson 2010: 27; Wenneberg 2010: 12; Börjesson 2003: 29). Enligt det socialkonstruktivistiska perspektivet finns det inte någon objektiv verklighet utan det handlar om tolkningar baserade på gemensamma antaganden kring saker och ting (Mattsson 2010: 27–28). Verkligheten som vi känner den skapas genom konstruktionsprocesser som bygger på ett återupprepande av det vi känner till sedan tidigare. Det kan förenklat beskrivas som när människans föreställningar av verkligheten ständigt bekräftas (Mattsson 2010: 27). Människans sociala natur gör att vi på olika sätt delar med oss av våra erfarenheter vilket är en del i upprepningsprocessen och skapandet av kunskap och sanning. Detta är en kretsloppsliknande social process där konstruktionsförfarandet bygger på att vanor sprider sig människor emellan och genom kollektiva överenskommelser befästs och institutionaliseras i samhället (Wenneberg 2010: 69). Processen sker ofta omedvetet och som barn föds vi direkt in i den tankevärld och de idéer kring kunskap som florerar i samhället (Wenneberg 2010: 73, 71).

Grundantagandet om verkligheten som konstruktion innebär att den inte är beständig utan föränderlig (Wenneberg 2010: 69). Förändring kan exempelvis ske när

nyttillkomna ifrågasätter den institutionella ordningen, alltså när överenskommelsen kring något bryts. För att samhällsinstitutionerna ska kunna fortleva behöver nykomlingen övertalas om dess meningsfullhet (Wenneberg 2010: 73). Kunskap är enligt detta resonemang präglad av människans socialitet, bundet till tid, rum och sammanhang (Wenneberg 2010: 176).

2.3 Språket som fundament

Språket är i sig en social konstruktion och utgör fundamentet inom den socialkonstruktivistiska teoribildningen. Språket är grundbulten i kunskapsproduktionen eftersom det sätter upp ramar för vad vi kan uttrycka och förstå. Det vi kan sätta ord på och beskriva blir därmed synonymt med vad vi kan erfara, uppleva och tänka. Det som ligger bortom den språkliga förståelsen kan därför inte sägas existera (Mattsson 2010: 12, 29). Det är genom språkets meningsskapande och kommunikativa funktion kunskap skapas, förändras och sprids (Wenneberg 2010: 29). För att kunna kommunicera behöver vi dock vara överens om vad saker och ting betyder och språket bygger på en rad konventioner och normer. Språket konstruerar således världen och språkbruk, ord och begrepp får i sig sin innebörd utifrån den sociala kontexten (Bergström & Svärd 2018: 255; Börjesson 2003: 70, 72–73). Språkanvändningen i barnböcker kan därmed sägas göra anspråk på kunskapen kring flykt och flyktingar som kommuniceras till barn.

2.4 Kategorisering: ett sätt att förstå världen

Kategoriseringar och deras identitetsskapande funktion är grundläggande för det intersektionella perspektivet. En *kategori* är ett analytiskt begrepp för att beskriva en "grupp" där tillhörigheten bygger på föreställningar om gemensamma egenskaper och beteenden. Kategorisering är något vi använder oss av för att göra verkligheten begriplig genom att organiserar olika saker utifrån dess olikheter respektive likheter (Mattsson 2010: 37).

Trots kategoriseringens nödvändighet kan den inte sägas vara oproblematiskt. Enligt det intersektionella perspektivet påverkar kategorisk tillhörighet individer och samhället i stort på alla sociala arenor. Det finns inga klara uppdelningar utan kategorierna är sammanvävda och en individ kan inneha flera kategoritillhörigheter samtidigt. Den intersektionella teorin har fått sitt namn efter engelskans "intersection"

vilket betyder ungefär korsning eller genomskärning, och teorin tar fasta på hur olika kategorier är sammanlänkade och överlappar varandra. Kategorierna kön, sexualitet, klass och etnicitet utgör således självständiga grupperingar men relaterar alla till varandra på olika sätt varför de inte bör analyseras endast isolerade utan i relation till varandra (Mattsson 2010 :17, 19).

Kategorisk tillhörighet kan sägas vara en del av den egna identiteten och är avgörande för individens plats i samhället. Människan speglar sig ständigt i varandra och i de "kulturella bilder" som finns i samhället (som kommuniceras i media och fiktion till exempel), något som kallas subjektsskonstruktion eller identitetsutveckling. Detta sker genom en samverkan mellan hur vi ser på oss själva och hur andra definierar oss. Vidare skapas identitet genom att ställas i opposition till något, ett vi-skapande (subjektssposition) jämfört med ett dom-skapande (objektssposition). Den egna identiteten kan sägas stå i motsättning till det man inte anses vara, även kallat "den andre" (Börjesson 2003: 156–157).

Enligt Tina Mattsson (2010: 39) finns det både valbara och tvingade kategorier. Det förstnämnda innebär ett aktivt val hos individen att identifiera sig som exempelvis feminist, punkare eller pacifist. De tvingade kategorierna är de som samhället tillskriver individen genom dess institutioner, normer och rådande kunskapsdiskursen. Vidare beskriver Mattsson att den kategoriska uppdelningen bygga på *dikotomier*, motsatspar som upprätthålls genom att tabubelägga gränslandet dem emellan. Exempelvis rubbas den kategoriska grundstrukturen när kategorisering inte kan göras utifrån dikotomierna man och kvinna. Kategorier eller dikotomier är därmed indefinierande respektive utdefinierande och kan således de inte vara av neutral art. Exempelvis står fattig i motsats till rik och invandrare i motats till svensk (Börjesson 2003: 88). Dikotomierna tenderar att vara stereotypifierande genom att några enkla, lättförståeliga och erkända egenskaper knyts till en viss kategori, vilket kan göras både i negativ och positiv mening (Mattsson 2010: 41–42). En individ kan sägas bli *stereotypifierad* när identiteten begränsas till att bli det man i samhället förväntas vara (Mattsson 2010: 39, 42). Kategoriseringsprocessen är komplex eftersom kategorier delvis kan utgöras av motsatspar men även relatera till varandra på olika sätt (Börjesson 2003: 91).

Kategorier tillskriver alltså individen en rad egenskaper vilka har olika värde och hierarkisk tillhörighet i samhället. Vårt tänkande kan utifrån detta resonemang sägas vara könande, rasifierande, ålderistiskt liksom värderande och hierarkiskt ordnade

(Mattsson 2010: 41). Även barnböckers beskrivningar av verkligheten är självklart färgade av kategoriska egenskaper och värderingar.

2.5 Maktperspektivet

Analys utifrån maktstrukturer och ett maktperspektiv är centrala inom både den intersektionella och diskursiva teoribildningen. Mattsson (2010: 31) beskriver samfälliga maktstrukturer som "de krafter i samhället som skapar kategorier och grupper och som också ordnar de hierarkiskt i förhållande till varandra". Detta sker på en strukturell nivå och bärs upp av samhällsinstitutionerna, men även av människans eget medvetna liksom omedvetna agerande och tänkande. Maktordningen kan därför sägas vara en integrerad del av vardagen som ter sig naturlig, exempelvis i form av vilka kläder kvinnor respektive av män förväntas bära (Mattsson 2010: 32). Den strukturella maktordningen i samhället får alltså en direkt inverkan även på individnivå.

Vem eller vilka som har makt att definiera, tolka, styra och kategorisera något beror på strukturen av den rådande samhällsdiskursen. En *diskurs* kan enkelt beskrivas som en uppsättning regler som legitimerar respektive förkastar viss kunskap och auktoriserar vem som har tolkningsföreträde. Flera diskurser kan råda samtidigt och konkurrera om att etablera förståelse för ett visst fenomen. Den kunskap som är etablerad i samhället skapar diskursiva utestängningseffekter som bestämmer vad som är acceptabelt att säga, hur det bör sägas, samt vem som har rätt att uttala sig på området. Utestängningseffekterna bestämmer exempelvis vad som är rätt eller fel, gott eller ont, normalt eller avvikande och förbjudet eller tillåtet (Börjesson 2003: 258; Johansson 2005: 32). I det västerländska samhället har det länge funnits en stor tilltro till forskning och vetenskap som kunskapsbärare, varför tolkningsföreträdet i regel ligger hos dem som anses ha akademisk expertis inom ett visst område. Det finns alltså en direkt korrelation kring det som betecknas som kunskap och maktstrukturer i samhället, vilket tendera till att osynliggöra andra alternativa perspektiv och uppfattningar (Wenneberg 2010: 40–41).

I kommande avsnitt följer en sammanfattade redogörelse för hur de ovanstående teoretiska diskussionerna kan användas för att analysera barnböcker från ett intersektionellt perspektiv.

2.6 Barnböckernas roll

Barnböckernas berättelser är i sig produkter av den rådande samhällsdiskursen och såväl en del i kunskapskonstruktionen som dess spridning. De kan därför sägas ha betydelse för förståelsen av flykt och flyktingar och hur dessa kategorier skapas. Enligt Alexandra Robertson (2005: 219) stannar inte berättelser i sitt ursprungliga material utan fortsätter spridas genom olika former av mänsklig kommunikation. Den reaktion vi har på något vi läst i en dagstidning eller en barnbok kan komma att bli ett samtalsämne vid frukostbordet eller ett inlägg på Facebook. Berättelserna kan därför fortsätta att spridas och återupprepas, om än i något modifierad version. Många gånger sker denna process omedvetet och enligt Anna De Fina och Barbara Johnstone (2015: 160) bör människan därför betraktas som en narrativ varelse snarare än rationell. Narrativ betyder berättelse och den narrativa principen innebär att vi tänker, uppfattar och handlar i enlighet med *narrativa strukturer*. Narrativa strukturer innebär förståelse i berättande form som i exempelvis drama, myter, eller sagor (Bergström & Boréus 2018: 25; Sarbin 1986: 8). Människans sociala natur gör att vi handlar efter de förväntningar som skapats genom repertoarer hämtade i sociala, offentliga och kulturella narrativ. Sammanfattningsvis kan narrativet ses som en form av kunskap, socialt liv och kommunikation (Johnstone & De Fina 2015:160). Barnböckernas berättelser är därmed en del i skapandet, förmedlandet och spridningen av kunskap riktat till barn. Ingen litteratur är opolitisk, därmed inte heller barnlitteratur, och representationen av verkligheten i barnböckerna är därmed färgad av ideologiska och politiska diskurser (Kärrholm 2018: 114). Värderingar i samhället styr även förlagsarbetet där faktorer som berättelsens moraliska budskap, psykologiska trovärdighet och lämplighet på marknaden ligger till grund för utgivningen av barnböcker (Ehriander 2018: 85, 98).

3. Kunskapsläget: tidigare forskning

3.1 Litteratursökning

Jag har använt mig av Lubsearch för att söka upp relevant litteratur för mitt kunskapsläge. Som sökord har jag angett ord som exempelvis; picture books, refugees, flykt, barnböcker, trauma och empati. Därutöver har jag genom referenser i böcker och artiklar jag funnit via Lubsearch hittat ytterligare litteratur att använda.

3.2 Barnböcker som verktyg

Barnböcker fyller flera funktioner när det gäller barns utvecklingen och lärande. Utöver den språkliga träningen i form av ökat ordförråd, grammatisk förståelse samt förbättrad läs- och skrivfärdighet, bidrar läsandet av barnböcker även till barnets kognitiva, emotionella och empatiska utveckling (Tenngart 2018: 24; Öhman 2013: 150). Barnböcker kan även användas i terapeutiskt syfte för att bearbeta trauman eller som en ingång för att prata med barn om svåra upplevelser (Dyregrov 2010: 123). Barnböcker kan därmed ses som ett verktyg för socialt arbete med samhällets yngsta medborgare. Jag avser nedan beskriva tre av barnbokens användningsområden i relation till att ge barn möjlighet att förstå sin samtid, utveckla empatisk förmåga och i bearbetande syfte.

3.2.1 Barnböcker, ett sätt att förstå sig själv och omvärlden

Barnböcker medvetandegör, skapar, bekräftar och sprider tankemönster genom att fungera som barns nyhetsflöde och fönster gentemot omvärlden. Genom barnboksberättelser kan barn konfronteras med händelser och skeenden hämtade från det verkliga livet, om de är paketerade på ett begripligt och adekvat sätt i hänseende till ålder. Relationen mellan kognition och emotion – där tankar som väcker känslor och känslor som i sin tur leder till nya tankar – kan utmana barnets förståelseprocess (Tenngart 2018: 24). I förskoleåldern börjar barn kunna skilja mellan olika känslotillstånd och kausalförmågan utvecklas.³ Barnet får succesivt ökad förståelse för känslors ursprung och deras konsekvenser och kan genom inlevelse i berättelser ges utrymme att träna sin kognitiva förmåga (Tenngart 2018: 51).

³ *Kausalförmåga* eller *kausaldrift* syftar på förståelsen för orsakssamband, hur orsak är kopplat till verkan (Collingwood: 1988).

Enligt Mark Turners (1996) studie *The Literary Mind* kan den mänskliga tankeprocessen sägas vara litterär, vilket innebär att vi i tanken bygger upp en förväntan kring hur händelser kan tänkas utspelas i praktiken. Turner beskriver nya händelser som *indirekta parabler* vilka kan förstås som att vi applicerar dem på tidigare erfarenheter eller framtänkta händelseförlopp. Förenklat kan tankeprocessen beskrivas som att vi projicerar den verkliga händelsen i vår fantasi innan den utförs i verkligheten och förförståelsen blir därmed central för valet av handlande. Utifrån detta resonemang kan barnböckers berättelser fungera som referensramar för barns förståelse av exempelvis sociala problem (Tenngart 2018: 25). I ljuset av litterära förståelsen kan berättelsernas händelseförlopp och karaktärsbeskrivningar förstås som skapande grundläggande förståelsestruktur och därmed fungera vägledande för barnets agerande i det verkliga livet (Mancuso 1986:105).

Vilka kognitiva färdigheter barnböcker kan bereda barn med är beroende av barnets ålder, utvecklingsnivå och förförståelse. För små barn kan barnböckerna användas för att träna den grundläggande omvärldsförståelsen, exempelvis kategorisering av olika saker och förståelsen för barnets egen roll i relation till dem. I takt med framskridande utveckling och ålder kan barnet ställas inför allt komplexare berättelser (Tenngart 2018: 26-30).

Litteraturprofessorn Monika Fludernik (1996: 13, 26-30) har utvecklat en teori som liknar Turners. Den tar fasta på hur valet av vårt handlande baseras på det vi tidigare erfarit genom egna upplevelser eller andras berättelser. Enligt Fludernik är människans kognition narrativ, vilket innebär att människan skapar och tolkar händelser genom att applicera dem på tidigare erfarenheter. Fludernik uttrycker det som att människan *narrativiserar* världen, vilket hon kallar *naturlig narratologi* (natural narratology). Den naturliga narralogiteorin skiljer mellan det upplevande jaget, vilket är upplevandet i stunden, och det narrativa jaget, vilket är den omvärderade versionen av upplevelsen som skapas av reflektion i efterhand. Alla upplevelser samlas i vår kognitiva "erfarenhetsryggsäck" och berättandet är därmed grundläggande för förståelsen av verkligheten och sig själv. Utifrån detta resonemang kan barn som förses med flera alternativa berättelser sägas ha större möjligheten till en mer komplex förståelse av omvärlden (Tenngart 2018: 29). Barnet lär sig genom barnböckernas berättelser hur världen fungerar och hur barnet själv kan förhålla sig till olika situationer. Barnet speglar sig i berättelserna och jämför likheter och skillnader hos sig själv och

berättelsekaraktärerna. I den litterära världen ges barnet utrymme att jämföra olika alternativ och inlevelsen i barnbokens berättelser blir en slags träning i trygg miljö inför det skarpa mötet i verkligheten (Tenngart 2018: 31; Widholm 2018: 49).

Litteraturen kan även spela en viktig roll i att informera och skapa medvetenhet kring exempelvis barns rättigheter. Barnboksberättelserna kan underlätta förståelsen för exempelvis Barnkonventionen genom att artiklarnas innehåll kan appliceras på konkreta händelser som utspelar sig i böckerna. Barnböckerna kan sägas rita upp en karta över världen och samhällsuppbyggnaden där barn genom berättelserna ställs inför svåra dilemman och utmanas att ta ställning (Widholm 2018: 49– 50).

Metaforer och symbolik är vanligt förekommande inom litteraturen. I barnböckerna blandas ofta mänskliga och icke-mänskliga egenskaper samman och berättelsen kan exempelvis utspela sig i en påhittad värld, med karaktärer utgörandes av fantasivarelser eller djur. Verklighetsförankringen är inte beroende av ifall karaktärerna eller miljön är av realistisk art utan det handlar snarare om de värderingar berättelserna förmedlar (Tenngart 2018: 37–38).

Barnböckerna är en produkt av de rådande samhällsdiskurserna och kunskapsspridningen. Hur världen och samhället gestaltas genom berättelserna är således fundamentalt för barnets omvärldsförståelse kan sägas normativisera barnets förståelse. Berättelserna bereder barnet med kollektiva föreställningar som finns i samhället och utgör en del i skapandet av barnets politiska, ideologiska och etiska grundidéer om världen (Tenngart: 31–32, 37–38).

3.2.2 Sagoberättandets empatiskapande funktion

Empati är förmågan att leva sig in i någon annans situation genom att inta dennes känsloperspektiv. Vidare är empati en del av det prosociala beteendet, vilket innebär att vi i det sociala samspelet genom inkännande handlar för att förändra situationen och hjälpa andra. Enligt Margareta Öhman (2013: 29) kan det empatiska agerandet liknas vid en inre plikt känsla att ingripa för att hindra att andra människor kommer till skada.

Medkännande och inlevelse anses vara mer eller mindre medfödda mänskliga egenskaper som ligger till grund för utvecklandet av empatisk förmåga. Däremot sker utvecklingen av den empatiska kompetensen stegvis genom socialt samspel. Redan i spädbarnsåldern söker barnet aktivt kontakt och det är genom relationen till andra

människor som empati succesivt kan tränas upp. Empati i sig betraktas alltså inte som en given egenskap enligt Öhman (2013: 31–32).

Fostran är därmed central för empatiutvecklingen och detta ansvar ligger hos alla vuxna i barnets omgivning, framförallt hos föräldrar men även hos pedagoger, fritidsledare eller andra som finns i barnets sociala krets. För att gynna den empatiska förmågan behöver barnet ges möjlighet att utveckla god självkänedom och lära sig uttrycka känslor på ett konstruktivt sätt (Öhman 2013: 9–10). Vidare menar Öhman att barn påverkas av vad som sägs och görs men likaså av det som förblir osagt. Inläringen sker genom *spegling*, att inta någon annans känsloperspektiv, och mångfald är därmed viktigt för att ge barnet möjlighet till att finna likheter respektive olikheter hos andra. Genom att lyfta fram olikheternas berikande tillgång kan barnet utveckla tolerans gentemot människor med olika kulturella, etniska eller sociala bakgrunder (Öhman 2013:11). Vidare lär sig barnet empatiskt agerande genom imitation vilket innebär att skifta position från att vara den som blir omhändertagen till att bli omhändertagande (Öhman 2013: 33).

Barnböcker och sagoberättandet kan potentiellt vara en del i utvecklandet av empati där barnet genom inlevelse i olika rollkaraktärer kan identifiera sig själva eller andra. Detta är en form av spegling där barnet genom igenkännandet kan få inblick i existentiella frågor. Barnböckerna kan därmed ge barnet möjlighet att i ord, bild och handling sätta sig in i berättelsekaraktärernas prövningar vilket skapar insikt kring de svårigheter som andra människor i världen står inför (Öhman 2013: 150–151). Utifrån detta antagandet är det viktigt att böckerna är representativa och inte bygger på stereotypa föreställningar som kan komma att påverka barnets empatiska förmåga. Även Öhman (2013: 156) framhåller att böckerna behöver vara anpassade till barnets ålder, språk- och utvecklingsnivå.

3.2.3 Barnboken som hjälpmedel vid traumabearbetning

Begreppet trauma har olika betydelse beroende på kontext och jag utgår i det här sammanhanget från Atle Dyregrovs (2010: 10) beskrivning. Dyregrov beskriver trauma som "överväldigande och okontrollerbara händelser som innebär en extraordinär påfrestning för de barn eller ungdomar som drabbas av händelsen". Dyregrov understryker att ifall ett barn blir traumatiserat eller inte av en händelse är individuellt bundet och beror på en rad olika faktorer som exempelvis barnets utvecklingsnivå,

tidigare upplevelser eller hur personer i omgivningen hanterar situationen. En händelse är alltså inte i sig är traumatiserande utan det handlar hur upplevelsen uppfattas av barnet. Vidare behöver det inte vara barnet själv som genomgår en allvarlig händelse utan ett trauma kan även uppstå om ett barnet bevittnar något svårt eller får vetskap om att någon i dennes närhet far illa (Dyregrov 2010: 10–11). Konsekvenserna av traumaupplevelser hos barn kan bli både kort- och långvariga, samt variera i svårighetsgrad. Ibland kan en stabil och trygg vardag göra att barnet återhämtar sig medan det i andra fall behövs någon form av traumabearbetning. Posttraumatisk störning (PTSD) är en diagnostisk kategori för långvariga och svåra traumasymptom som kan innefatta en rad olika saker. Det kan exempelvis handla om bristande apati, sömnbesvär, koncentrationssvårigheter, känslomässigt utåtagerande eller att barnet återupplever traumat och drabbas av starka ångestkänslor (Dyregrov 2010: 41–42).

Det finns olika metoder för att förebygga och bearbeta traumatisering. Dyregrov (2010: 123) uppger att barnböcker kan vara ett möjligt verktyg som kan användas för att ge uttryck för känslor och tankar kring det upplevda traumat. Barnböckerna kan vid traumabearbetning fungera meningsskapande genom att barnet känner igen sig själv och sina upplevelser i berättelserna. Utöver att barnen kan identifiera sig med karaktärerna kan barnböckerna fungera som en ingång till att få barnet att berätta om vad denne varit med om. Det kan vara hjälpsamt att till en början prata utifrån barnböckerna istället för den verkliga händelsen då ett vanligt symptom vid traumatisering är ett undvikande och att tränga bort det svåra som inträffat (Dyregrov 2010: 123–124).

PTSD och andra traumasymptom är vanligt bland barn som har erfarenhet av flykt och traumat kan ibland fortsätta även när flykten är över då utanförskap och stora förändringar i tillvaron i sig kan vara traumautlösande (Dyregrov 2010: 34–35). Samhörighet och normalisering är grundläggande för att barnen ska känna trygghet och det är därför viktigt att barnets upplevelser finns representerade i barnböckerna. Schablonmässiga beskrivningar tenderar att motverka barnböckernas bearbetande effekter varför olika perspektiv och upplevelser av flykt och flyktingskap behöver finnas representerat. För barn som inte känner igen sig och endast möter förskönade eller förvrängda versioner av sina upplevelser kan barnboksberättelserna istället skapa en känsla av orättvisa, skam, utanförskap och sorg. Barnböcker som beskriver flykt på ett nyanserat och o censurerat sätt, kan således potentiellt vara en del i

traumabearbetningen och integreringsprocessen (Dyregrov 2010: 124). Skönlitteraturen kan på så sätt fungera som ett verktyg för att hantera trauman liksom vardagssvårigheter på olika nivåer där barnet lyssnar och reflekterar över olika berättelser för att finna stöd, tröst och hopp (Widholm 2018: 47).

3.3 Flykt och flyktingars representation i barnböcker

Temat flykt och flyktingskap har sedan länge funnits inom barnlitteraturen men förekomsten har ökat påfallande de senaste fyra åren i och med den mediala uppståndelsen kring den så kallade flyktingkrisen (Svenska Barnboksinstitutet 2016: 5, 10).

Marie Andersson och Elina Druker (2017: 9) inleder sin bok *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur* med att beskriva hur det skett ett värderingsskifte inom barnlitteraturen. Kategorier som kön och klass stod i centrum för debatten under nittiotalet för att under millenniumskiftet ersättas av etnicitet och kultur. Vidare beskriver författarna att diskussionen under de senaste åren kommit att handla om hur pass väl barnböckerna skildrar ett mångkulturellt samhälle och ifall litteraturen kan sägas utgöra en pålitlig informationskälla för barn och unga gällande hur samhället fungerar (Andersson & Druker 2017: 9). De problematiserar hur skildringen av samhälllig mångfald inte alltid beskrivs på ett objektiva sätt inom barnlitteraturen. Detta då författarna upplever att det finns en önskan om att förmedla en positiv bild av underrepresenterade grupper i samhället, vilket stundom tenderar att osynliggöra sociala problem och orättvisor såväl inom minoritetsgrupper som i förhållande till majoritetsgruppen. En annan potentiell risk vid en okritisk användning av mångkulturbegreppet inom barnlitteraturen är att det ytterligare befäster maktförhållandet i samhället där majoritetsgruppens kultur utgör normen medan minoritetsgruppernas kategoriseras som avvikande (Andersson & Druker 2017: 11; Nilsson 2018: 73–74).

Normavvikelse i form exempelvis av homosexualitet, genusöverskridan, polygami, klasskillnader eller etisk- och kulturell härkomst, har börjat leta sig in i barnlitteraturen men är fortfarande relativt ovanligt⁴ (Wranqvist 2018: 181–182, 201–203). Det kan exempelvis handla om böcker om barn med flera pappor, vänskap mellan barn från olika socioekonomiska bakgrunder eller pojkar i prinsessklänningar

⁴ Wranqvist (2018: 181–182) beskriver Pija Lindenbaum som en av de enda barnboks författarna som tar upp normavvikande ämnen i litteratur för små barn.

(Wranqvist 2018: 184, 202). Individens och barnets frihet och förhållningsätt bortom stereotypa och normativa skildringar får liv genom barnböcker som lyckas skildra mångfald (Wranqvist 2018: 203). Barnböckerna kan vara ett sätt att överbrygga sociala och etiska skillnader som finns mellan barn- och vuxenvärlden genom att skapa medvetenhet hos barn kring exempelvis ojämlikhet mellan kön, socialt utanförskap, förtryck eller maktförhållanden i samhället. Frågan jag ställer mig i denna uppsats är ifall barnböcker om flykt och flyktingar intar samma progressiva uttryckssätt.

Jag har för avsikt att i kommande avsnitt ge en överblick av diskussionen kring hur flykt och flyktingar skildras inom barnlitteraturen utifrån följande rubriker: Berättelseteman och narrativa grundmönster, Karaktärsbeskrivningar och Metaforisk och symbolisk användning.

3.3.1 Berättelseteman och narrativa grundmönster

Lopita Nath och Stephanie Grote-Garcia (2017: 133–134) har analyserat 17 barnböcker utgivna i USA riktade till förskole- och grundskoleelever som har minst en flyktingkaraktär. De har identifierat fem vanligt förekommande teman enligt följande: (1) karriärsframgångar till följd av utbildning eller talang, (2) sociala relationer och hur de förändras över tid (3) prövningar/överlevnadskamp (4) bevarande av betydelsefulla föremål och traditioner (5) berättelser om familj och tradition⁵. Dessa berättelseteman tar fasta på syftet med berättelserna, inte i vilken form det beskrivs. Vidare beskriver artikelförfattarna hur dessa böcker kan användas i utbildningssyfte, för att amerikanska skolelever ska få förståelse och insikt i hur flyktingskap kan ta sig intryck och därmed skapa respekt, empati och arbeta för inkluderande av människor från en annan kulturell bakgrund (Nath & Grote-Garcia 2017: 136).

Diskussionen kring berättelseteman inom den svenska och europeiska barnlitteraturen handlar snarare om vilka sorts flyktberättelser som dominerar än dess syfte, exempelvis historia respektive aktuella händelser, liksom vilken del i flykttörfarandet som skildras (Wranqvist 2016: 52; Hope 2008: 296). Julia Hope (2008: 297) beskriver att det skett en trendförändring i barnlitteraturen berörande flyktingtemat där tidigare publicerade böcker ofta skildrade historiska händelser, som exempelvis andra världskriget eller förintelsen, medan de mer nyligen utgivna böckerna

⁵ Engelska originaltitlar för teman: (1) Employment as achieved through education or talent, (2) Peer relationship and how they change over time, (3) Persistence through hardship, (4) Preservation of meaningful items and traditions (5) Sharing stories of family and culture.

berör pågående konflikter i världen. Många nutida barnböcker är enligt Hope (2008: 298) uppbyggda på följande sätt: (1) flyktorsaken: en bakgrundsbeskrivning av kriget eller konflikten, (2) flyktförfarandet: en slags reseskildring av flyktvägen, och slutligen (3) integreringsprocessen: redogörelse av erfarenheter vid ankomsten i mottagarlandet.

Åsa Wranqvist (2016: 52) är inne på samma spår som Hope och menar att det inom den moderna barnlitteraturen finns två utmärkande berättelseteman gällande vad barnböckerna huvudsakligen beskriver, (1) flyktresan från det orosdrabbade landet eller (2) ankomsten samt det nya livet i mottagarlandet. Barnböckerna kan innehålla ett eller båda av dessa teman med varierande huvudfokus. Enligt Wranqvists analys är barnlitteratur bristfällig i sin representation då berättelserna sällan berör det omedelbara anländandet i mottagarlandet innan vardagslivet kan börja. Wranqvist (2016: 52–53) skriver att hon endast funnit två exempel på motsatsen i form av berättelser som utspelar sig i flyktingläger⁶. Vidare argumenterar Wranqvist i linje med Hope för att det inom barnboksberättandet finns återkommande narrativa grundmönster.

Wranqvists (2016: 53) resonemang bygger på en analys av 17 barnböcker publicerade mellan år 2014–2016 vilka utgörs av följande kronologiska berättelsemönster: (1) historien tar sin början i att beskriva det krigsdrabbade landet/platsen, (2) därefter skildras flykten som vanligen går över havet och (3) slutligen ankomsten till trygghet och början på ett nytt liv. Vilket av dessa tre skeenden som tar upp störst fokus i böckerna kan dock variera. Centralt för berättelserna är idén om "hemmet" som trygghet och hur upphörandet av tryggheten som hemmet står för leder till flykt. Wranqvist (2016: 54) konkretiserar detta i ett komprimerat berättelsemönster om fyra steg enligt: hemmet-uppbrottet-äventyret-hemkomsten. "Hemkomsten" behöver inte nödvändigtvis innebära ett återvändande till ursprungsplatsen utan handlar vanligen om att återfå ett hem vilket även kan ske på annan plats. Finlandet av ett "hem" blir enligt Wranqvist synonymt med ett "lyckligt slut" och är således målet med de flesta av berättelserna. Hur hemmet gestaltas kan göras på ett konkret eller metaforiskt plan, men är enligt Wranqvist (2016: 55) snarare knutet till familjen än hemmet som fysisk plats. Wranqvist (2016: 55) skriver att

⁶ Wranqvist nämner följande böcker gällande berättelser från flyktingläger: *Det flygande tältet, drömmar från ett flyktingläger* (2016) av Rania Issa och Swasan Nouhralla och *Fyra fötter, två sandaler* (2016) av Karen Lynn Williams och Khadra Mohammed och Doug Chayka.

återfinnandet av hemmet och det "lyckliga slutet" ofta beskrivs i form av en välfungerande familj där föräldrarna fått arbete och barnen börjat i skolan.

Vidare jämför Wranqvist (2016: 55) sin studie av svenska barnböcker med en studie gjord av Remier Mavis (2008) baserad på internationell barnlitteratur om migranter. Den internationella litteraturen skiljer sig enligt Wranqvist från den svenska då bland annat uppbrottet från hemmet beskrivs som något självvalt att föredra och hur den frivilliga mobiliteten kan leda till nya sociala relationer bortom familjen (Wranqvist 2017: 55). Den svenska barnbokskulturens moralisering kring hemmet och familjen som norm lämnar enligt Wranqvist (2016: 55) inget utrymme för avsteg från berättelsemönstret där exempelvis flykten inte beror på krig eller målet med resan är av annan art än återförening med ursprungsfamiljen. Wranqvist (2016: 63) studie avslutas med slutsatsen att svenska barnböcker inte problematiserar själva flyktupplevelsen utan snarare beskriver flykten som en form av äventyrsresa med ett lyckligt slut och inte som den i realiteten traumatiserande upplevelsen flykt kan innebära.

Integrering har bland annat undersökts av Staffan Thorson (1987: 54, 55, 160) som skriver i sin avhandling *Barnbokens invandrare* att berättelser som handlar om invandring vanligen följer följande berättelsemönster: (1) bakgrundsbeskrivning av hemlandet, (2) flyktresan, (3) ankomst och mötet med det nya landet, (4) konflikt som leder till antingen (5a) integrering: då ensamhet förändras till gemenskap eller (5b) regression: i form av avståndstagande. Enligt Thorson (1987: 143, 144) är hot och våld vanliga inslag barnboksskildringen av invandrades situation och många berättelser kretsar kring konflikter mellan "invandrargrupper" och "svenskar". Böckerna handlar om fördomar kring invandrargrupper och belyser schismen mellan majoritetsgruppen som norm och minoritetsgruppen som avvikande i integreringsprocessen (Thorson 1987: 148).

3.3.2 Kategoriska karaktärsskildringar

Thorson (1987: 114, 160) menar att det inom barn- och ungdomslitteraturen finns ett opersonligt sätt att skildra integreringsprocessen och invandrarkaraktärer. Enligt Thorson finns en benägenhet att porträttera invandrare som avvikande på grund av sin bakgrund och de föreställningar som florerar i samhället kring minoritetsgrupper. Många berättelser handlar om verklighetsbaserade svårigheter som invandare möter i form av språksvårigheter, främlingsfientlighet och kulturella skillnader, men tenderar

att skildras utifrån det Thorson beskriver som "en fixering kring situationen som invandrare" snarare än utifrån karaktären som individ och den egna personligheten. Invandrarkaraktärens identitet är enligt Thorson (1987: 165, 194) förutbestämd utifrån de kulturella föreställningarna av invandrares bakgrundsvillkor och det finns därför färre möjligheter att utveckla nyanserade invandrarkaraktärer inom barn- och ungdomslitteraturen. Magnus Nilsson (2018: 73–74) anför i linje med Thorson att beskrivningar av invandrarkaraktärer fokuseras vid etnicitet och kulturellbakgrund vilket överskuggar andra kategorier som exempelvis klasskillnader. Minoritetsgrupper, såsom flyktingar, blir därmed litterärt homogeniserade inom barnlitteraturen enligt Nilsson. Maria Ulfgarde (2018: 220–223) argumenterar liksom Nilsson för att invandrarfamiljer i barnböcker beskrivs som annorlunda utifrån etniska skillnader. Ulfgarde baserar detta på en analys av boken *Alfons och soldatpappan* av Gunilla Bergström. Ulfgarde beskriver det finnas det en önskan om att skildra invandrare som "lagom annorlunda". Detta resulterar i att invandrarkaraktärerna baseras på stereotypa bilder av invandrare där "annorlunda" grundar sig på etniska eller kulturella skillnader, och inte exempelvis genusöverskridande faktorer.

Även Hope (2008: 287) och Wranqvist (2016: 55) framhåller att det finns det ett stereotypiskt sätt att skildra flyktingar inom barnlitteraturen. Enligt Hope (2008: 301) har det länge funnits ett schablonmässigt sätt att beskriva flyktingar som fattiga personer från ett land "långt i fjärran". I mer nyutgiven barnlitteratur förekommer mer nyanserade beskrivningar där flyktingkaraktären även kan vara en välbärgad och välutbildad person från olika delar av världen. Vidare har Hope (2008: 297) uppmärksammat en förändring inom barnlitteraturen i beskrivandet av flyktingkaraktären, från att i äldre barnböcker vara en heroisk person som genomgår dramatiska och nästintill äventyrliga händelser, till dagens flyktingskap som ofta beskrivs utifrån en vardaglig person som hamnat i en extraordinär situation. Normaliseringen av flyktingar leder enligt Hope (2008: 302) till större igenkänningsfaktor och till att skapa samhörighet mellan barn med liksom utan erfarenhet av flykt. Även Hope framhåller barnböckers informativa funktion och källa till kunskapsspridning varför det behövs verklighetsförankrade skildringar. Hope (2008: 297) poängterar hur detta är en del i arbetet för ett öppet och tolerant samhällsklimat för att motverka rasism.

Wranqvist (2016: 52–55) har som tidigare nämnts identifierat att flyktingkaraktärer beskrivs i form av sin roll i familjen och detta i form av den traditionella kärnfamiljen som norm. Av böckerna Wranqvist analyserat handlar majoriteten av berättelserna om en enskild familj bestående av mamma-pappa-barn alternativt om en eller flera familjemedlemmar från samma familjekonstellation. I de flesta fall återförenas kärnfamiljen i slutet med enstaka undantag i form av förlust av en familjemedlem (Wranqvist 2016: 55). Sammanfattningsvis argumenterar Wranqvist (2016: 55) för att det inom svensk barnbokskultur finns en så pass stark normativ värdegrund kring kärnfamiljen kopplad till stabilitet och trygghet att alternativa familjekonstellationer eller andra sociala grupper inte finns representerade.

Wranqvist anser i motsats till Thorson att det är invandrarkaraktern som utgör normen. Wranqvist (2016: 56) argumenterar för att det inom barnlitteraturen råder en omvänd *annanhets-diskurs* (discourse of otherness). Begreppet *annanhets-diskurs* har Wranqvist lånat från Pii K. Posti (2017, 182, 185-187) som menar att det i samtida barnböcker om resor och äventyr finns en benägenhet att främlingsgöra och använda exotism i beskrivandet av andra kulturer. I flyktberättelserna är det istället mottagarlandet dit flykten går som beskrivs som avvikande och utgör "den andre" och flyktingarna som intar subjektpositionen enligt Wranqvist (2016: 56).

3.3.3 Metaforisk och symbolisk användning

Enligt Elina Druker (2017: 201, 215) är "miniatyrmotiv" en återkommande berättarteknik inom barnlitteraturen vilket görs gällande för böcker publicerade efter millennieskiftet liksom äldre barnböcker. Druker bygger sitt resonemang på en analys av fyra barnböcker⁷ på temat flykt och som berör relaterade svårigheter i form av förlust, hemlöshet, utanförskap. Begreppet *miniatyrmotiv* innebär att karaktärerna utgörs av exempelvis leksaker eller små varelser vilket Druker (2017: 11) tolkar som ett uttryck för känslan av maktlöshet samt ett symboliskt beskrivande av maktförhållandet mellan barn och vuxna. Druker (2017: 202) tar som exempel hur en pipleksak går sönder och därför inte kan göra några ljud vilket ska spegla barns utsatthet och svårighet att göra sin röst hörd. Vidare skall resan på okänd mark som leksakernas eller de små varelsernas ger sig ut på förstås som ett metaforiskt uttryck för den verkliga

⁷ Följande böcker ligger till grund för Drukers studie: *Nalleresan* (1944) av Solveig von Schoultz, *The Borrowers* (1952) av Mary Norton, *The mouse and his child* (1967) av Russell Hobans och *Warum wir von der Stadt wohnen* (2005) av Peter Stamms och Jutta Bauers.

flyktresan och dess konsekvenser. I en av böckerna sätts leksakerna i karantän och undersöks vid ankomsten till ett nytt land vilket liknas med flyktingmottagandet av finska krigsbarn som kom till Sverige under andra världskriget (Druker 2017: 202, 204). I flera av böckerna tvingas leksakerna eller de små varelserna lämna sin egna lilla värld och hamnar i en stor och hotfull värld full av faror.

Berättelserna kretsar sedan kring sökandet efter en trygg plats och ett nytt hem. Detta skall enligt Druker (2017: 206, 215) beskriva den ofrivilliga hemlösheten som flykt bär med sig vilket ligger i linje med Wranqvists resonemang. En del leksaker eller små varelser överges eller kastas bort vilket Druker (2017: 209, 210–211) tolkar som ett sätt att beskriva utanförskap och ett främmandegörande där övergivandet eller kastandet manifesterar deras avsaknad av värde. Druker (2017: 214) argumenterar för att användandet av miniatyrmotiv istället för verkliga människor gör det enklare att beröra svåra och skrämmande ämnen eftersom det skapar en viss distans till läsaren. Genom detta kan gestaltningen även intensifiera utan att bli för smärtsamt.

Wranqvist (2016: 58–59) skriver att metaforisk användning är vanligt i barnböcker och kan liksom miniatyrmotiv användas för att förstärka beskrivningarna. Ett metaforiskt exempel som Wranqvist uppmärksammat användningen av vågor som sköljer över och förstör en familjs hem och tvingar dem på flykt. Wranqvist tar även som exempel beskrivningen av flyttfåglar som följer en familj för att illustrera själva flygresans rörelse framåt. Vidare anför Wranqvist hur färger används i symboliskt syfte för att beskriva svåra upplevelser. Istället för att i ord eller bild beskriva smärtsamma saker som exempelvis död, sorg eller sjukdom används färger för att gestalta detta. Ibland kan texten vara öppen för tolkning, men får sin innebörd genom den tillhörande illustrationens färger. Wranqvist (2016: 60) tar som exempel hur ordet "förändring" får en negativ innebörd genom mörka och skrämmande färger. Ett ytterligare exempel är hur en färgskiftning från mörka till ljusa färger används för att skildra känslomässig utveckling.

4. Metod och metodologiska överväganden

4.1 Kvalitativ ansats

Valet av metod skall baseras på vad man avser att undersöka och i studien av barnböckers porträttering av flyktingar och flykt har en kvalitativ analys med en induktiv utgångspunkt där jag successivt lärt känna min empiri valts. Den kvalitativa forskningsstrategin beskrivs ofta som mångfasetterad och eftersträvande meningsskapande, djup och att kunna ge en tolkande beskrivning av det undersökta materialet (Bryman 2011: 340–341). Jag har valt att göra en dokumentanalys baserad på 12 barnböcker på temat flykt enligt en viss urvalsram, detta beskrivs mer i avsnittet ”Urval”. Vid textanalys finns olika angreppssätt och jag har valt att använda mig av en kombination av diskursanalys och narrativ analys med en kompletterande visuell då barnböckerna även innehåller illustrationer. Jag ser diskursanalysen som ett övergripande analysverktyg i min studie och den narrativa analystekniken som ett mer praktiskt förfarande.

4.2 Diskursanalys som metod

Diskursanalys är en bred analysform med flera tänkbara tillvägagångssätt beroende på vad som ska undersökas samt syftet med studien. Övergripande kan diskursanalys sägas undersöka maktrelationer i samhället och se till hur de påverkar kunskapsproduktionen. Det kan handla om att granska hur något definieras och framställs och av vem, exempelvis hur texter gör anspråk på att säga något om verkligheten (Bergström & Boréus 2018: 16, 25; Bergström & Ekström 2018: 255, 258). Eftersom diskursanalysen används i flera sammanhang och för många olika ändamål kommer jag nedan beskriva hur den tillämpas i min studie. Jag avser undersöka om det i barnböckerna finns återkommande berättelsemönster och karaktärsbeskrivningar, alltså normativa förställningar kring flykt och flyktingar. Denna form av diskursanalys kan med fördel göras i form av en narrativ analys, vilket kommer beskrivas närmare i nästkommande avsnitt. Diskursanalys innebär ett problematiserande kring vilka förhållanden som ligger till grund för skapandet av kategorier och i detta fall hur flykt och flyktingar beskrivs (Bergström & Boréus 2018: 19; Bergström & Ekström 2018: 203). Genom teorier om identitetsskapande kan vi jämföra hur minoritetsgrupper i samhället får sin objektposition, och hur den relaterar till normens subjektposition (Börjesson 2003: 156–157). I min studie har den diskursiva ansatsen använts för att

undersöka hur flykt och flyktingar skildras i barnböcker utifrån kategorier som kön, klass, sexualitet och etnicitet, samt hur samhällets maktrelationer uttrycks litterärt (i detta fall barnböcker). Diskursanalysen handlar därmed inledningsvis om att identifiera kategorier och därefter undersöka bakgrunden till deras uppkomst (Börjesson 2003: 19).

4.3 Narrativ analys som metod

Den narrativa analysen tar fasta på hur människor förstår saker och ting genom berättelser, och hur berättelser skapar mening. Genom berättelser kan samhälleliga företeelser, historiska skeenden, och sociala realiteter få sina förklaringar (Bergström & Boréus & 2018: 25). Genom att undersöka hur berättelser är uppbyggda kan man skapa förståelse för hur normativa föreställningar, av exempelvis sociala problem eller stigmatiserade grupper, befästs genom att de systematiskt presenteras. Den narrativa analysen innebär således att studera, bland annat, specifika händelseförlopp, enhetlighet i begreppsanvändningen, eller hur karaktärsbeskrivningar återkommer (Bergström & Boréus 2018: 25).

För att studera ett narrativ finns olika tillvägagångssätt och en vanlig inriktning är att strukturera och organisera berättelserna i olika beståndsdelar för att se hur de förhåller sig till varandra, och till helheten (Robertsson 2018: 222). Den ryske litteraturvetaren Vladimir Propp (1968 [1928]) utvecklade en formalistisk modell för narrativ analys av slaviska folksagor som jag anser användbar i mitt fall. Propps modell syftar till att undersöka hur berättelser är tematiserade och om de följer ett specifikt berättelsemönster eller ett visst intrigmönster. Propp kategoriserade även återkommande karaktärer och vad de fyllde för funktioner. Begreppet *funktion* innebär hur karaktärerna handlar och vad detta får för konsekvenser för berättelsen (1968 [1928]). En annan aspekt som jag anser intressant att analysera är berättelsernas värderingar. Värderingsbegreppet kan likställas med de åsikter och omdömen som framkommer i berättelsen och på vilket sätt de kommuniceras. Dessa kan vara öppna eller fördolda, där det sistnämnda innebär de värderingar som inte direkt finns beskrivna utan snarare är inbäddade i historien. Berättelsens värderingar kan i många fall likställas med berättelsens syfte då detta ofta är kärnan i att begripliggöra själva berättelsen (Robertsson 2018: 223, 225). För att på ett organiserat och tydligt sätt få

överblick över mitt material har jag valt att utforma kodningsscheman enligt Propps (1968 [1928]) modell, vilket kommer ligga till grund för min analys, se Bilaga 1.

4.4 Visuella analys: en del av narrativet

Eftersom barnböckerna innehåller illustrationer så har jag även gjort en visuell analys. Inom visuell analys skiljer man mellan bildmaterial som är producerat i forskningssyfte, som exempelvis fotografier vid observationer, och befintliga visuella objekt. I min studie handlar det om befintliga objekt i form av illustrationer till bildtexten i barnböckerna (Bryman 2011: 403).

Visuella objekt inom samhällsforskning kategoriseras ibland som *reflexiva* eller *realistiska*. Det reflexiva synsättet innebär att man utgår ifrån att bilderna alltid har olika innebörd beroende på vem som betraktar dem och i vilket sammanhang. Den realistiska inriktningen utgår från att bildmaterialet tolkas tillsammans med annat material och är därför en del av en större helhet (Bryman 2011: 405–406). Jag har i enlighet med den realistiska inriktningen analyserat illustrationerna tillsammans med bildtexten i barnböckerna eftersom jag inte ser det som meningsfullt, i ljuset av uppsatsens syfte, att undersöka hur bilderna uppfattas utanför sin kontext. Illustrationerna är i detta sammanhang en del av narrativet som ska undersökas (Bryman 2011: 408).

4.5 Metodens tillförlitlighet

En aspekt att ta hänsyn till vid narrativ analys är det faktum att resultaten bygger på tolkning. Det är viktigt att skilja på den ursprungliga berättarens narrativ och det tolkade narrativet, alltså min tolkning (Robertsson 2018: 242). Konsensuell validering innebär att undersöka hur väl det går att skilja mellan forskarens berättande och den ursprungliga berättelsen (Robertsson 2018: 244). För att säkerställa den konsensuella valideringen vid gansking av utomstående krävs tydlig referenshantering där det framgår vad som utgör exempelvis citat från barnböckerna och vad som avser min egen tolkning av barnböckernas berättelser i relation till andra forskares tolkning. Mitt förfarande följer dessutom Amia Lieblich, Rivka Tuval-Mashiach och Tamar Zilbers (1998) kriterier för att säkerställa metodens tillförlitlighet: (1) beläggens omfattning; (2) koherens; (3) insiktsfullhet; (4) enkelhet. (1) Beläggens omfattning innebär att resultaten och tolkningen alltid måste motiveras, varför jag i mitt resonemang utgår från jämförelser med tidigare forskning och tar stöd i olika verk inom den teori som ligger till

grund för min studie. (2) Koherensen kan delas upp i intern respektive extern koherens. Den interna koherens handlar om en bedömning utifrån hur väl de presenterade delarna hänger samman där jag systematisk försöker gå igenom alla delarna av narrativet efter Propps (1968 [1928]) modell och på så sätt skapa en röd tråd i mitt resonemang. Den externa koherens tar fasta på hur pass väl resonemanget är förankrat i redan existerande teorier och kunskap på området. Min ambition är att resultaten ska presenteras i form av en dialog mellan den tidigare forskningen och min egen tolkning för att tydliggöra vad som är av mig nyfunna eller vidareutvecklade förklaringar liksom alternativa. (3) Insiktsfullheten innebär en granskning av hur pass innovativ och originell analysen kan sägas vara, där jag strävar efter att söka efter nya infallsvinklar utan att överträda tolkningens rimlighet. Jag har därför undersökt hur pass väl min analys överensstämmer med tidigare forskares samt sökt efter oupptäckta aspekter motiverat genom flera exempel samt citat. (4) Enkelheten handlar om vikten av att göra analysen begriplig och jag har därför använt mig av för teorin välkända begrepp för att skapa förståelse och enhetlighet (Robertsson 2018: 244).

Slutligen medför tolkningen sannolikt att forskarens, alltså mina, åsikter färgar resultatet vid reproduktion av studien (Robertsson 2018: 243). Värt att nämna i sammanhanget är att det vid dokumentstudier inte finns möjlighet att ta hänsyn till den sociala aspekten. Ett rimligt antagande i studien av barnböcker är exempelvis att en vuxen läser högt ur böckerna för ett barn och att deras sociala samspel kan komma att påverka berättelsen. Den så kallade *interaktionella ansatsen* belyser aspekten av hur publikens deltagande påverkar konstruktionen av berättelsen vilket faller bort vid analys av endast textmaterial (Robertsson 2018: 231). Narrativet existerar alltså på flera nivåer och är bundna till sin kontext (Robertsson 2018: 245). Mitt analysmaterial i form av barnböcker kan sägas tillhöra det *konkreta narrativet* och kommer inte beröra andra nivåer då jag inte anser dessa ligga inom ramen för studiens frågeställningar (Robertsson 2018: 245). Jag är inte ute efter författarens intentioner eller hur berättelserna mottages i den interaktionella ansatsen utan att undersöka barnböckernas berättelser utifrån ett intersektionellt perspektiv.

4.6 Urval och avgränsning

Min studie bygger på en analys av 12 barnböcker (presenterande i Bilaga 2). Presentationen i Bilaga 2 kan vara hjälpsam för att skapa förståelse för de resonemang och citat som följer i analysavsnittet.

Jag har använt mig av ett målstyrt urval, det vill säga ett urval som innebär att dokumenten som ska analyseras har direkt koppling till de forskningsfrågor som ska besvaras (Bryman 2011: 350). Jag har utifrån min problemformulering och mina frågeställningar utformat kriterier för min urvalsram utifrån barnböckernas (1) publiceringsår, (2) åldersgrupp och (3) tillgänglighet, enligt nedanstående motiveringar.

(1) Publiceringsår är av relevans eftersom jag önskar analysera böcker som publicerades under och efter tiden då flyktingkrisen fick stor medial uppmärksamhet. Detta med hänsyn till att Svenska barnboksinstitutet (2016) proklamerat att de kunnat utläsa en publiceringsökning av böcker på temat flykt med koppling till flyktingkrisen. Jag har därför valt att avgränsa mig till barnböcker med publiceringsår från 2015 och framåt.

(2) Åldersgruppen för utvalda barnböcker är 3-6 år vilket jag finner intressant eftersom det enligt Tenngart (2018) och Öhman (2013) är i förskoleålder barns känslomässiga, empatiska och kausala förmåga börjar utvecklas. Dessa böcker kan därför potentiellt utgöra en del i den tidiga och grundläggande utveckling och därmed vara av vikt för socialt arbete.

(3) Tillgängligheten är av relevans eftersom jag önskar analysera böcker med god spridning bland barn. Tillgänglighetskravet innebär därför att böckerna ska finnas tillgängliga på stadsbibliotek, biblioteksbusser eller skolbibliotek, i flera exemplar och på mer än ett av de ovannämnda biblioteken. I och med detta kan jag säkerställa att böckerna finns på flera offentliga platser där barn vistas både i skolsituationer och privat vilket sannolikt ökar chanserna till att barn tar del av berättelserna. Jag har dock valt att avgränsa mig geografiskt till bibliotek i Malmö, vilket är en form av bekvämlighetsurval baserat på tillgänglighet utifrån mig som forskare (Bryman 2011: 194).

4.7 Forskningsetiska överväganden

Oberoende av vilken forskningsmetod som används eller inom vilket forskningsområde en studie bedrivs behöver olika etiska aspekter begrundas. Riktlinjer för vetenskapliga studier finns reglerade i Vetenskapsrådets riktlinjer (2018) och lagstiftning (SFS 1998:204) för att undvika att de som berörs av studien utnyttjas eller på annat sätt kommer till skada. Därför utförs forskningsetiska överväganden som har till uppgift att säkerställa att ingen skadas. De forskningsetiska övervägandena ser till att värna om den enskilde liksom forskningen i stort och får därmed betydelse på individ liksom strukturell nivå (Kalman & Lövgren 2012: 9,11).

Hildur Kalman och Veronica Lövgren (2012: 13) förklarar att det inom forskningsstudier finns två etiska perspektiv att ta hänsyn till, (1) *forskningsetik* och (2) *forskaretik*. (1) Forskningsetik, som syftar till att värna om forskningsdeltagarna utifrån deras människovärde, integritet och självbestämmande medans (2) forskaretik, innebär att forskningsresultatet är framtaget på ett korrekt och kvalitetssäkert sätt för att undvika så kallad vetenskaplig oredlighet.⁸

För att säkerställa de forskaretiska kraven behöver det finnas öppenhet i hur studien bedrivits och en redogörelse över metodens tillförlitlighet där eventuella faktorer som kan komma att påverka resultatets tillförlitlighet framgår, se avsnitt "Metodens tillförlitlighet". Då det empiriska materialet jag använt i min studie i form av 12 barnböcker utgör redan publicerat material tillgängligt för allmänheten finner jag inga forskningsetiska motsättningar i användandet av dem. Ansvar för att säkerställa att studien följer de forskaretiska och forskningsetiska principerna ligger hos studiens upphovsman (Kalman & Lövgren 2012: 13).

⁸ Vetenskaplig oredlighet minskar tilltron till forskningsresultatet och riskerar att skada det vetenskapliga anseendet och tilltron mellan forskare, finansärer, studiedeltagare och allmänheten (Vetenskapsrådet 2017: 63).

5. Analys: Berättelseteman, berättelsemönster och berättelsekaraktärer

5.1 Berättelseteman och berättelsemönster

Barnböckerna som denna uppsats bygger på kan delas upp i två övergripande berättelseteman. Dessa har jag valt att kalla: (1) flyktresan: från otrygghet till trygghet och (2) mottagande och integrering: från oförstående till acceptans. Båda dessa berättelseteman kan förekomma i en och samma barnbok. Vidare kan dessa två berättelseteman hjälpa oss att förstå hur bilden av flykt och flyktingar förmedlas till barn och kommer även användas för att analysera berättelsernas händelsekedja.

(1) Flyktresan: från otrygghet till trygghet, som kan sägas vara en berättelse om någon som genomgår en resa från otrygghet till trygghet, återfinns i nio⁹ av de tolv böckerna jag analyserat. Ett exempel är *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016) där hundarna tvingas söka efter ett nytt hem på andra sidan havet efter att potatisen slutat växa och inget vatten lägre finns i kranen. I boken *Åka buss* (Wallnäs 2016) hoppar kattungen tillsammans med kattmamman på en buss och lämnar hemlandet och kattpappan efter att kriget brutit ut. Detta berättartema ligger i linje med Hopes (2008) och Wranqvists (2016) slutsatser kring barnböcker om flykt där huvudtemat kretsar kring sökandet efter ett nytt hem med målet att finna trygghet.

Flyktberättelserna följer vanligen följande berättelsemönster: (1) beskrivning av livet på hemorten; (2) kriget/ovädret utbryter; (3a) en farofylld och smärtsam flykt; (3b) livet i flyktingläger (4); ankomst till mottagarlandet och trygghet. Även händelseförloppet liknar Wranqvist (2016) och Hopes (2008) beskrivna berättelsemönster om än med några modifieringar.

(2) Mottagande och integrering: från oförstående till acceptans, påträffas i fem av böckerna¹⁰ och är ett sedan länge vanligt tema i berättelser kring invandring, enligt Thorson resonemang (1987: 160). *Sabelles röda klänning* (Mishaelidou-Kadi 2015) handlar om hur det är att leva med flykterfarenheter i ett nytt land där Sabelle känner sig utanför och oförstådd fram till att hon berättar om sitt hemland och flykten för sina klasskompisar. I *system från havet* (Stark 2015) önskar Margaretha till en början att hon

⁹ *Flykten* (Sandberg 2016), *Vi och dom andra* (Anrell 2016), *Den långa, långa resan* (Lagererantz 2015), *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016), *Flykten* (Sanna 2016), *Åka buss* (Wallnäs 2016), *Jag kom hit på ett litet blad* (Vegna 2017), *Mille och den stora stormen* (Arro 2016) och *Dagen då kriget kom* (Davies 2018).

¹⁰ *Sabelles röda klänning* (Mishaelidou-Kadi 2015), *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016), *System från havet* (Stark 2015), *Dagen då kriget kom* (Davies 2018) och *Mille och den stora stormen* (Arro 2016).

hade fått en hund istället för fostersystemen Sirkka och vänskap uppstår först efter att Margaretha får insikt om Sirkkas bakgrund. Integrationsberättelserna följde enligt min analys följande berättelsemönster: (1) bakgrundsbeskrivning av hemorten och flyktresan; (2) livet i mottgaralandet i form av en oförstående omgivning; (3) nykomlingen delar med sig av något från sin bakgrund; (4) vänskap/gemenskap uppstår.

De två ovannämnda berättarteman som jag valt att använda kan länkas till två av Nath och Grote-Garcias (2017) teman: prövningar/överlevnadskamp, och sociala relationer och hur de förändras över tid. Att jag inte hittat några kopplingar till övriga berättarteman från Nath och Grote-Garcias (2017) artikel beror eventuellt på att de utgår från böcker publicerade i USA. Även Wranqvist (2016: 55) poängterar att den svenska barnbokslitteraruten skiljer sig och är mer begränsad från den internationella i sitt beskrivande av flykt och migration.

5.2 Vita män i uniform: ett uttryck för makt och kontroll

Liksom Hope (2008) har jag funnit belägg för att böckerna skildrar samtida föreställningar kring flykt. Jag har endast funnit ett exempel på en mer historiskt flyktskildring i boken *Systemen från havet* (Stark 2015) som handlar om Sirkka som kommer som finskt krigsbarn till Sverige. Majoriteten av berättelserna beskriver mer nutida flyktskildringar, liksom det Wranqvist (2016) uppmärksammat, i form av en farofylld flykt över havet i överfulla skepp och gummibåtar där många av karaktärerna utmattade kravlar sig upp längs stranden. Därutöver har jag urskilt en återkommande nutidsbeskrivning i form av gränsövervakning. Detta återfinns i fem böcker¹¹ och är bland annat huvudtema i *Stopp! Ingen får passera* (Martins 201) och *Mille och den stora stormen* (Arro 2016¹²) där Mille bland annat får följande besked när hon ber om inträde: "Jag förstår inte vad du pratar om och jag kan tyvärr inte släppa in dig, sa Döbergårdsmonstret och stängde grinden".

Anledningen till att gränsövervakningstemat letar sig in i barnbokslitteraturen är sannolikt införandet av gränsövervakning i november 2016 (EU 2016/399). Vidare kan gränsövervakningsskildringarna analyseras utifrån ett genusperspektiv. Gränsövervakaren i två av berättelserna utgörs av vita män i uniform. I tre övriga böcker

¹¹ Gränsövervakning återfinns i följande fem böcker: *Flykten* (Sanna 2016), *Stopp! Ingen får passera* (Martins 2015), *Mille och den stora stormen* (Arro 2016), *Vi och dom andra* (Anrell 2016) och *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016).

¹² Barnböckerna saknas sidnummer varför ingen sidhänvisning är möjlig vid citat.

är de inte uttryckligen könade men innehar liknande karaktärsdrag.¹³ Den gränsövervakande karaktären beskrivs som maktfullkomlig och rättfärdigar sitt beteende genom att hänvisa till lagar och regler snarare än av exempelvis empati eller moraliskt övervägande.

Bilden av gränsbevakaren som målas upp i barnböckerna kan eventuellt förstås utifrån Raewyn Connells (2008: 114–116) teori om *hegemonisk maskulinitet* som bygger på idealbilden av mannen som hård, auktoritär och överordnad andra maskuliniteter eller femininitet. Den hegemoniska maskuliniteten bygger på den rådande västerländska genusordningen där den intar en ledande och dominerande ställningen gentemot kvinnor liksom andra män som på grund av etisk bakgrund, sexuell läggning eller andra faktorer inte faller inom den ramen för hegemonin. Den hegemoniska maskuliniteten skapas enligt Connell (2008: 114–116) genom en kombination av institutionell makt på kollektiv nivå, där denna form av man återfinns på höga positioner inom näringslivet, politiken och det militära, och genom kulturella föreställningar i samhället. Den hegemoniska maskulinitetens fortlevande bygger inte nödvändigtvis på att den återspeglas i verkliga personer med reell institutionell makt utan det kan handla om spridning genom att hegemoniska män porträtteras i litteraturen, film eller andra kulturella sammanhang. Uniformerade vita män tycks alltså vara uttrycket för makt och kontroll även inom barnböckernas skildringar, vilket därmed är en del i befästandet av den hegemoniska maskuliniteten.

Barnboksberättelsernas beskrivningar sammanfaller även med kulturen som råder inom gränsövervakningen som yrkeskåren där officerarna oavsett biologiskt kön förväntas vara tuffa och manliga liksom brottsbekämpande karaktärer hämtad från en actionfilm (Yakhlef 2018: 152-154).

5.3 "Svenskhet" som betryggande integrationsfaktor

Berättelserna inleds vanligen med en beskrivning av livet på hemorten innan flyktorsaken skildras. Det här tenderar att beskrivas som ett liv i en vacker omgivning, med traditionella familjeförhållanden, i välordnade hem, utan brist på resurser, där föräldrarna arbetar och barnen går i skolan. Ett exempel på detta hittar vi i inledningen av *Dagen då kriget kom* (Davies: 2018). Här beskrivs hur familjen en vanlig dag äter

¹³ I *Mille och den stora stormen* (Arro 2016), *Vi och dom andra* (Anrell 2016) och *Pudlar och Pommes* (Lindenbaum 2016) utgörs karaktärerna av djur eller fantasivarelser och i två av böckerna används inga könade pronomen och varför deras könstillhörighet kan förstås som män och kvinnor eller icke binära.

frukost tillsammans i sitt kök med blomkrukor i fönstret innan flickan ska gå till skolan. Skildringarna i böckerna liknar i mångt och mycket idealbilden en svensk medelklassfamilj. Enligt Lena Sohl (2014: 329) är föreställningen om "svenskhhet" en förutsättning för att göra en klassresa uppåt då detta kommer med symboliska och materiella privilegier. Svenskhhet är inte knutet till formellt medborgarskap utan är en del av klassbegreppet som bygger på idéer om gemenskap baserad på faktorer såsom utseende, ras, etnicitet och kultur. De individer som inte per automatik passar in i mallen för svenskhhet behöver därför bevisa sin svenskhhet genom aktivt "svenskt" handlande och genom ta avstånd från sådant som anses vara "osvenskt" (Sohl 2014: 331, 332–333).

Paulina De los Rayes och Diana Mulinari (2005: 94) skriver att en person som till utseendet uppfattas som svensk inte nödvändigtvis behöver bete sig enligt normbilden medan en person som till utseendet uppfattas ha ett annat ursprung behöver övertyga omgivningen om sin svenskhhet. Det kan handla om saker som klädval, öppenhet i religionsutövning, språkanvändning och val av umgänge. Mattson (2010: 69) menar att klass är något vi upplever oss som, inte någon objektiv tilldelning, och jag tolkar flyktingkaraktärernas bakgrundshistoria som ett försök att skapa sympati för dem genom att övertyga läsaren om deras "svenskhhet". Detta blir särskilt tydligt i boken *Flykten* (Sandberg 2016) som inleds med beskrivningen: "Vi hade ett vanligt liv. Pappa och mamma jobbade och jag gick i skolan", till bilden av hur familjen hänger tvätt under palmträd. Samma bild av hur familjen hänger tvätt återkommer i berättelsens slutskede men denna gång har palmträden bytts ut mot svenska granar till texten: "Pappa och mamma har fått jobb och jag går i skolan". Målet med ankomsten till trygghet är att påbörja ett nytt liv i det nya landet och eventuellt är den svenskliknande bakgrundshistorien karaktärerna bär med sig en betryggande faktor vid integrationsprocessen. Ett slags medvetet beskrivande av faktorer vi kopplar samman med svenskhhet som därmed skapar en samhörighetskänsla. Detta sammanfaller med Magnus Nilssons (2018: 73–74) resonemang kring barnböckers utformning. Nilsson menar att föreställningen om det mångkulturella samhället osynliggör klasskillnader inom minoritetsgrupper som istället beskrivs enhetligt utan hänsyn till flera kategoriska tillhörigheter inom gruppen.

5.4 Skapandet av "den andre": berättigande av åtskillnad från "vi"

I motsatt till Wranqvists analys har jag funnit flera exempel på beskrivningar av den tidiga delen i integrationsprocessen, i form av flyktinglägerliknande skildringar. Detta återfinns i fem böcker, varför jag har valt att inkludera steg (3b) livet i flyktingläger. I *Flykten* (Sandberg 2016) bor familjen en tid i tältläger, i *Åka buss* (Wallnäs 2016) i en stor sovsal och i *Den långa, långa resan* (Lagererantz 2015) i en tom skola. De finns även mer subtila beskrivningar av liknande förhållanden. I boken *Vi och dom andra* (Anrell 2016) hänvisas Lilafåglarna initialt till ett rabarberland genom följande uppmaning: "Säg åt dom att hoppa in i rabarberbuskarna. Där är det bäst skydd. Här får dom inte plats". I ett annat exempel hämtat från *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016) erbjuds de nyanlända hundarna ett tält innan de får bo i huset tillsammans med pudlarna. Alla böckerna beskriver boendet i dessa första anhalter som problematiskt, bristfälligt och av sämre standard än mottagarnas boendeförhållanden. Detta skildras exempelvis i *Flykten* (Sandberg 2016) där huvudkaraktären blir sjuk i tältlägret och i *Pudlar och Pommes* (Lindenbaum 2016) där hundarna fryser trots att de håller om varandra när de ska sova i tältet.

Att flyktingkaraktärerna inte omedelbart integreras speglar de verkliga förhållandena för flyktingar. Här blir konstruktionen av "den andre" intressant. Identitetsutveckling bygger på att människan speglar sig i andra, där likheter och olikheter skapar gemenskap respektive distans. Gemenskapen "vi" hos subjektpositionen uppstår genom gränsdragningen mellan oss själva och de som inte anses tillhöra oss, det vill säga "den andre" som objektposition. Enligt *postkolonial teoribildning* bygger konstruktionen av den andra på hierarkiskt ordnade motsatspar där exempelvis vit hudfärg definierats i relation till mörk hudfärg och västerländsk kultur gentemot österländsk (Hall 1996: 445–449). Gränsdragningen leder även till värdeskillnader mellan kategorierna "vi" respektive "den andre" (Mattsson 2010: 80, 81). Dessa värdeskillnader är välbeskrivna i barnböckerna. Nykomlingarna behöver bevisa sin tillhörighet innan de tas upp i gemenskapen och får ta del av dess privilegier. Efter övertygelse om att det inte föreligger några reella skillnader får slutligen hundarna i *Pudlar och Pommes* (Lindenbaum 2016) flytta in i huset med pudlarna och i *Vi och dom andra* (Anrell 2016) får Lilafåglarna efter övertalning komma in i värmen på balkongen hos Blåmesarna. Slutmålet med alla berättelserna, (4) ankomst och trygghet, kan sägas vara att som flykting bli accepterad och välkomnad i gemenskapen. Även vid avvikelser

från detta steg, exempelvis när slutet lämnas öppet, finns antydningar på en önskan om att bli mottagen, välkommen och inkluderad med en uttalad rädsla för motsatsen. Följande exempel är hämtat från boken *Jag kom hit på ett litet blad* (Vegna 2017), där huvudkaraktären i slutet fortfarande är på flykt och vandrar vidare efter båtfärden med orden: "Jag hoppas världen är snäll. Jag hoppas världen tar emot oss".

5.5 (Flykting)familjen: en kärnfamilj inom ramen för den goda sexualiteten

Jag har i likhet med Wranqvist uppmärksammat att konceptet "familj" är starkt sammankopplat till värden som trygghet och stabilitet, vilket i böckerna gestaltas genom kärnfamiljen. Skildringar av kärnfamiljen återfinns i sju¹⁴ av de tolv av barnböckerna. Familjebildsnormen, alltså mamma-pappa-barn konstellationen, må ha sitt ursprung i den biologisk reproduktion, men handlar även om andra aspekter kopplade till heterosexualitet (Mattsson 2010: 60).

Enligt den så kallade *sexuella maktordningen* påverkar formen av den sexuella relationen den enskildes status och möjligheter i samhället, där heterosexualitet utgör normen (Mattsson 2010: 63). Gayle Rubins (1993, 154) teori *Den sexuella hierarkin* (The Sex Hierarchy) delar upp sexualitet utifrån vad som anses korrekt och normalt respektive oacceptabelt och avvikande. Inom ramen för vad som uppfattas vara den korrekta och normala sexualiteten återfinns faktorer som tvåsamhet, heterosexualitet, giftermål och biologiska barn, vilket sammanfaller med den "trygga" och "stabila" familjebilden som barnböckerna förmedlar. Utöver kärnfamiljen finns böcker som skildrar andra sociala relationer. Två böcker handlar om en helt ensam karaktär¹⁵, i en annan bok beskrivs gruppen som bestående av vänner¹⁶ och fyra böckerna låter karaktärernas relation till varandra vara osagd¹⁷. Dessa variationer, öppna tolkningar eller vänskapskonstellationer, kan däremot inte sägas motsätta sig Wranqvists argument kring kärnfamiljen som norm eftersom det handlar om en avsaknad av alternativa familjekonstellationer, alltså en icke-representation av familjer som rör sig utanför den sexuella hierarkin.

Det finns dock en bok som utmanar idealet något. *Den långa, långa resan* (Lagererantz 2015) avviker från normbilden då föräldrarna som tidigare tillhörde

¹⁴ Gäller följande sju böcker: *Flykten* (Sandberg 2016), *Sabelles röda klänning* (Michaelidou-Kadi 2015), *Flykten* (Sanna 2016), *Systemen från havet* (Stark 2015), *Åka buss* (Wallnäs 2016), *Dagen då kriget kom* (Davies 2018), *Den långa, långa resan* (Lagererantz 2015).

¹⁵ Ensamma karaktärer återfinns i: *Mille och den stora stormen* (Arro 2016) och *Jag kom hit på ett litet blad* (Vegna 2016).

¹⁶ Vänner återfinns i: *Vi och dom andra* (Anrell 2016).

¹⁷ Uttalade sociala relationer återfinns i: *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016) och *Stopp! Ingen får passera* (Martins 2015).

kärnfamiljen redan innan kriget utbryter har separerat och föräldraskapet överlämnats till mormodern. Beskrivningen av den icke fungerande kärnfamiljen beskrivs på följande sätt: "Hon hade en mamma och en pappa också men de hade blivit osams och flyttat åt varsitt håll och ville aldrig mer se varandra". Då detta handlar om ett ensamt exempel tycks Wranqvist slutsats kring kärnfamiljens orubblighet och mål för flyktberättelsen i sökandet efter ett nytt och tryggt hem fortfarande vara aktuell inom den svenska barnlitteraturen.

5.6 Delandets försonande kraft: när "den andre" träder in i "vi"

Berättelsemönstret i dagens barnböcker om integrering liknar till viss del det Thorson (1987: 114) beskriver i sin bok. Många av berättelserna kretsar kring övervinnandet av utanförskap. Hans analys är på många sätt fortfarande aktuell, trots att den är baserad på barn- och ungdomsböcker publicerade mellan åren 1945–1980. Däremot skiljer sig mina observationer av berättelsemönstren i mitt material från Thorsons då genombrottet för integreringen inte behöver initieras av en våldsam konflikt. Thorson (1987: 153) argumenterar för att det under sjuttio- och åttiotalet skedde en upptrappning av våld i samhället vilket även smittade av sig på barn- och ungdomslitteraturen.

Hot och våld utlöst av främlingsfientlighet var vanliga inslag i berättelserna. I min analys av samtida barnböcker handlar det snarare om hur utanförskap och känslomässig påfrestning når sin kulmen och leder till någon form av konfrontation. Efter att Mille i *Mille och den stora stormen* (Arro: 2016) blivit avvisad tre gånger klättrar hon till slut över muren till Bestegården istället för att knacka på porten. I *Sabelles röda klänning* (Mishaelidon-Kadi 2015) kan Sabelle inte sova på grund av alla tankar och ritar teckningar tills morgonen av alla de saker hon inte klarar av att förklara i ord. Genom att karaktärerna slutligen får chansen att dela med sig av sin bakgrund och flyktupplevelsen övervinns oförståelsen, vilket leder till att utanförskapet bryts och att vänskap uppstår. Exempelvis får Sabelle vara med och leka efter att hon visat teckningarna för klasskamraterna. I *Systemen från havet* (Stark: 2015) förklarar Sirkka slutligen för Margaretha om bomberna som föll utanför hennes hus och misstro byts ut mot förståelse och medkännande.

Fortlevandet av "den andre" är beroende av en fortsatt åtskillnad mellan oss själva (subjektposition) och de som inte anses tillhöra oss (objektposition). Den dagen vi inte

längre kan spegla våra olikheter, utan istället finner likheter i någon annan har gränsen suddats ut. Att ta del av andras berättelser verkar enligt barnböckerna vara nyckeln till förståelse och gemenskap (Hall 1996: 446-449). Barnböckerna är i sig en del i delandet av flyktingberättelser. Att det skulle finnas någon annan möjlighet, likt den Thorson (1987: 54-55, 160) beskriver, där olikheterna istället växer och leder till regression, tycks vara något som lämnats i åttiotalets barn- och ungdomsböcker.

5.7 Försoningsgåvan: en jämställd kulturell appropriering

Det finns flera exempel i barnböckerna på hur förståelse för "den andres" bakgrund ligger till grund för integreringsprocessen. I mitt material uppstår förståelsen och acceptans av nykomlingen ofta efter att denne ger bort eller delar med sig av något som väcker mottagarens intresse, ett kulturutbyte liknande en form av "försoningsgåva". Exempel på detta hittar vi i bland annat *Pudlar och pommies* (Lindenbaum: 2016) där pudlarna får prova hundarnas skärp och i *Mille och den stora stormen* (Arro: 2016) då Mille visar Bestegårdsmonstret hur man spelar på tribelutten.¹⁸ Mattsson (2010: 83) beskriver att historiska föreställningar kring västvärldens kultur som normen fortfarande lever kvar i dagens samhälle, ett fenomen förknippat med *postkolonialism*. Västvärldens dominans leder enligt detta resonemang fortfarande till ett slags koloniserande av andra kulturer snarare än ett utbyte. Begreppet *kulturell appropriering* (Cultural Appropriation) tar fasta på hur kulturella element från minoritetsgrupper anammas av den dominerande gruppen. Kulturell appropriering har traditionellt förknippats med utnyttjande eller "stjälande" av underminerade gruppers kultur och fokuserat kring ojämlikheten som uppstår i mötet (Olufunmilayo 2017: 26-27).

Arewa Olufunmilayo (2017: 29) menar på att innebörden i begreppet *kulturell appropriering* behöver breddas till att även inkludera kulturellt "lånande" och användande av minoritetsgruppers kultur baserat på förståelse, respekt och insiktfullhet. Ett sådant kulturutbyte kan enligt Olufunmilayo (2017: 29) potentiellt leda till att minoritetsgrupper får större utrymme och högre status i samhället. Jag drar paralleller mellan Olufunmilayo idéer kring den respektfulla och välvilliga kulturella approprieringen och barnböckernas beskrivningar av hur flyktingkaraktärerna delar med sig både av sina erfarenheter och kulturella föremål i mötet med de mottagande karaktärerna. Ett exempel på detta hittar vi i *Systemen från havet* (Stark 2016) där

¹⁸ "Tribelutten" är namnet på det blåsinstrument Mille bär med sig från sin hemtrakt under flykten.

Margaretha som avskedsgåva får Sirkkas tyghund Toivo, och i slutet av berättelsen döper sin egen hundvalp efter tyghunden (se även de två andra exemplen ovan). Enligt min tolkning handlar det om ett inkluderande av en annan kultur på frivillig basis, vilket kan tolkas som ett försök att påvisa de positiva effekterna av mångfald och förståelse för värdet av mångkulturalism (Andersson Druker 2017: 11).

5.8 Berättelsekaraktärer

I linje med Propp (1968 [1928]) har jag identifierat återkommande karaktärer och deras specifika funktion i barnböckerna. Jag har identifierat följande karaktärer: (1) den skyddsbehövande; (2) den oförstådde; (3) avvisaren/välkomnaren; (4) hjälparen; (5) beskyddaren; (6) den/det förlorade; (7) ersättaren/återvändaren. Dessa kommer användas för att beskriva hur barnböckerna skildrar flyktingar och andra som kommer i kontakt med människor på flykt.

5.8.1 En flykting: en flyende från krig

(1) Den skyddsbehövande är den som flyr och som i barnböckerna skildras som utsatt och i hjälpbehov. Denna karaktär flyr ifrån krig, oväder eller annan som hotar dess existens. Det handlar alltid om omständigheter karaktärerna själva inte har orsakat eller haft möjlighet att påverka. Krig är den vanligaste flyktorsaken och återfinns i sju av böckerna¹⁹ medan oväder eller andra omständigheter beskrivs i exempelvis *Mille och den stora stormen* (Arro 2016) där Milles hus blåst bort och i *Vi och dom andra* (Anrell 2016) där ett hageloväder tvingar Lilafåglarna på flykt. De andra av FN:s fastställda flyktanledningarna, i form av fruktan på grund av ras, religion, etnicitet, politisk åsikt eller medlemskap i en viss social grupp, lyser med sin frånvaro i mitt material. Karaktärernas ofrivilliga och skuldlösa utsatthet sammanfaller potentiellt med önskan om att förmedla en genomgående positiv eller åtminstone medkännande bild av minoritetsgrupper (Andersson & Druker 2017: 9). Detta riskerar potentiellt att måla upp världen som svart och vit där personer som flyr av andra anledningar inte har någon plats i barnböckerna.

¹⁹ Följande böcker: *Flykten* (Sandberg 2016), *Den långa, långa resan* (Lagererantz 2015), *Sabellse röda klänning* (Mishaelidon-Kadi 2015), *Flykten* (Sanna 2016), *Systemen från havet* (Stark 2015), *Dagen då kriget kom* (Davies 2018) och *Åka buss* (Wallnäs 2016).

5.8.2 Etnicitet, grundingsrediensen i skapandet av "den andre"

(2) Den oförstådde finns representerad i flertalet böcker och utgörs då alltid av "den skyddsbehövande". Den oförstådde karaktäriseras av att denne på olika sätt uppfattas som avvikande, alltså som "den andra". Begreppet "den andre" tar fasta på generella och symboliska utstöttningsprocesser som är baserade på en uppfattning om olikhet hos den objektpositionerade gruppen i relation till subjektpositionerade gruppen (De los Rey & Mulinari 2005: 29; Mattsson 2010: 80; Börjesson 2003: 156–157). I två av böckerna används miniatyrmotiv i form av djur av olika ras för att manifesteras olikheten, exempelvis hundarna jämfört med pudlarna i *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016) och Lilafåglarna jämfört med Blåmesarna i *Vi och dom andra* (Anrell 2016). Ett mänskligt exempel av hur "den andre" kan gestaltas är Sirkka i *Systemen från havet* (Stark 2015) som kommer från en annan geografisk plats och talar ett annat språk.²⁰ Den kulturella skillnaden hos "den andre" kan även utläsas i *Mille och den stora stormen* (Arro 2016) där Mille delvis rör sig i ett annat territorium, beskrivs se annorlunda ut samt bär med sig tre föremål som är okända på den plats hon befinner sig.²¹

Beskrivandet av den oförstådde (nykomlingen) liknar Ulfsgårds (2018: 220–223) och Nilssons (2018: 73–74) analys av hur invandrarfamiljer beskrivs vara annorlunda utifrån etniska skillnader, men inte så annorlunda som att de överskrider sexualitets- eller genusnormen eller andra mer utmanande mönster. Den oförstådde håller sig inom ramen för det Nilsson beskriver som "lagom annorlunda".

Etisk samhörighet skapas enligt Mattsson (2010: 77) genom bland annat territoriella, språkliga eller kulturella gemensamma nämnare. Kultur ska i det här sammanhanget förstås utifrån religionsutövning, symboler, seder och bruk, vilket breddar etnicitetsbegreppet som annars tenderar uppfattas vara knutet till nationell samhörighet (Mattsson 2010: 79–80). Annanhets-diskursen Wranqvist (2016) beskrivit återfinns i flera böcker som beskriver mottagarlandet som främmande och exotiskt, exempelvis beskrivs Sverige i *Flykten* (Sandberg: 2015) som ett kallt land i norr. Vilket perspektiv böckerna utgår ifrån, den oförstådde eller omgivningens, varierar och annanhets-diskursen kan inte sägas gälla alla böcker om än flertalet.

²⁰ Sirkka beskrivs komma från "Landet i öst" och prata finska.

²¹ De tre okända föremålen kallas Pellifar, Kvorcka och Tibelutt.

5.8.3 Rasism och antirasism: makten att bestämma vem som får vara med

(3) Avvisaren/välkomnarens funktion är att till en början avvisa den skyddsbehövande, ett maktutövande genom utestängande eller tillåtelse av inträde. Den här karaktären återfinns i sju av de tolv barnböckerna²² och majoriteten av berättelserna förklarar avvisarens motiv vara rädsla, resursbrist eller icke-samhörighetskänsla. I *Vi och dom andra* (Anrell 2016) avvisar Jim Lilafågarna för att han är rädd och i *Den dagen kriget kom* (Davies 2018) får flickan inte vara med på lektionen eftersom det inte finns någon stol till henne i klassrummet. Mille i *Mille och den stora stormen* (Arro 2016) blir flera gånger avvisad med argumenten att hon ser annorlunda ut och inte anses vara hemmahörande dit hon sökt sig. Under berättelsens gång kommer den här karaktären vanligen till insikt. Detta innebär att avvisaren ångrar sig och istället välkomnar de/den skyddsbehövande. Denna karaktär går från att beskrivas som "ond" till att bli "god" samt sitter på makten att avvisa liksom att välkomna. Mattsson (2010: 86–87) skriver att rasism endast kan bekämpas om den diskuteras öppet utifrån, varför man hierarkiskt delar upp människor efter attribut som hudfärg, nationalitet eller kulturella olikheter. Jag tolkar konfronterandet med den avvisade karaktären som ett sätt att synliggöra och förklara för barn hur rasism kan ta sig uttryck i samhället och hur maktförhållandena kan förstås vid flyktingskap och integrationsprocessen.

(4) Hjälparen är den karaktär som sitter på makten att övertala avvisaren om att bli välkomnare istället. I *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016) hjälper "de snälla pudlarna" de skyddsbehövande hundarna genom att slutligen övertyga "den dumma pudeln" om att de alla ska få bo tillsammans i huset och dela på potatisen. I *Dagen då kriget kom* (Davies 2018) hämtar ett barn en stol till flickan som då får vara med på lektionen och Siv i *Vi och dom andra* (Anrell 2016) övertalar slutligen Jim om att de måste rädda sina vänner Lilafågarna från hagelstormen. Den här karaktären är potentiellt ett uttryck för den diskursiva anti-rasistiska samhällsnormen. Sverige har bland annat en stark diskrimineringslagstiftning (SFS 2008:567) och jämställdhetsfrågor finns inom såväl skolväsende, arbetsliv och andra samhällsinstitutioner. Jag tolkar detta även som en ytterligare önskan om att skildra ett mångkulturellt samhälle (Andersson & Druker 2017:9). Enligt Thorson (1987: 160) innehåller många barnböcker som skildrar invandring och utanförskap en karaktär som

²² Den avvisande /välkomnande karaktären återfinns i följande böcker: Jim i *Vi och dom andra* (Anrell 2016), monstren i *Mille och en stora stormen* (Arro 2016), Elina i *Sabelles röda klänning* (Michaelidou-Kadi 2015), den dumma pudeln i *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016), soldaten i *Stopp! Ingen får passera* (Martins 2015), Margareta i *System från havet* (Stark 2015), fröken i *Den dagen då kriget kom* (Davies 2018) och den arga vakten i *Flykten* (Sanna 2016).

träder in och sätter upp ramarna för hur den utsatte respektive de som utsätter ska förhålla sig. Det tycks alltså finnas en moraliserande tradition inom barnlitteraturen att fostra barn till att ta ställning vid orättvisa, baserad på rasism, och aktivt arbeta för integrering. Det kan även ses som ett uttryck för hur maktdynamiken i samhället ser ut, där ifrågasättande av de i maktposition potentiellt kan leda till en förändring.

5.8.4 Den ömma (flyktning)modern: en symbol för könsmaktsordningen

(5) Beskyddarens funktion är att skyddar den "skyddsbehövande" under flykten eller genom att erbjuder denne skydd i mottagarlandet. I de fall karaktärerna är könad utgörs denne vanligen av en kvinna. I två av böckerna, *Åka buss* (Wallnäs: 2016) och *Flykten* (Sanna 2016), splittras familjerna och det är modern som tar hand om barnen. I *Den långa, långa resan* (Lagererantz 2015), där föräldrarna har separerat, tas flickan omhand av sin mormor, farmor och faster, alltså uteslutande av kvinnliga släktingar.

Den beskyddande karaktären beskrivs ofta som omhändertagande och känslomässig vilka är egenskaper som traditionellt knyts till kvinnlighet, i motsats till den manliga normbildens. Könsnormerna upprätthålls genom *särhållandets princip* som sätter upp tydliga gränser mellan könen. Detta innebär att kvinnor återfinns på vissa platser görandes vissa saker och män på andra platser görandes andra saker (Hirdman 1988: 50–54). Den stereotypa kvinnorollen och avsaknaden av män som omhändertagande och känslomässiga kan sägas manifesteras genom "beskyddaren" i barnböckerna. Ett exempel på detta hittar vi i *Flykten* (Sanna 2016) när mamman gråtandes håller om sina sovande barn till texten: "Mamma är med oss och hon är aldrig rädd". Vidare finns flera böcker där barnkaraktärer uttrycker saknad efter en farmor eller mormor men aldrig efter en morfar eller farfar. Sabelle i *Sabelles röda klänning* (Michaelidou-Kadi 2015) vägrar att ta på sig något annat än den röda klänningen hon fått i födelsedagspresent av sin mormor och boken *Åka buss* (Wallnäs 2016) avslutas med följande beskrivning: "Kanske blir det sommar snart. Kanske får jag träffa farmor igen". Detta förstärker ytterligare föreställningen kring kvinnors betydelsefulla relation till barn oavsett generation eller släktband och underminerar därmed vikten av fäder och andra män som återfinns i barns sociala nätverk.

De los Rayes och Mulinari (2005: 110) beskriver att jämställdhet mellan könen och inom familjen skapas genom fördelning av arbete i yrkeslivet liksom i hemmet. Kärnfamiljens heteronorm som florerar i barnböckerna tenderar att framställa kvinnor,

och i synnerhet mödrar, som huvudansvariga för barnuppfostran oavsett om familjen består av två heltidsarbetande föräldrar. Enligt Connell (2008: 52–53) har den kliniska forskningen fastslagit att psykologiska könsskillnader i form av karaktärsdrag eller mental och känslomässig förmåga är marginell eller icke existerande. Oavsett forskningsresultaten fortlever tron på psykologiska könsskillnader kvar i många sammanhang och kvinnorollen respektive mansrollen ses som beständiga karaktärsegenskaper genom att de ständigt återupprepas (Connell 2008: 53). Normer kring maskulinitet och kvinnlighet förmedlas och lärs in genom synliggörande respektive osynliggörande av önskade eller oönskade beteenden vilket barnbokens kvinnoroll och mansroll är en del av (Mattsson 2010: 45).

Värt att nämna i sammanhanget är att det vid beskrivningar av barn inte finns samma tendens att karaktärisera dem efter biologiskt kön. Barnen beskrivs snarare i egenskap av att vara just barn, än utifrån deras könstillhörighet. Barns utsatthet skildras genom oförmåga att påverka situationen eller göra självständiga val då de antingen följer sina föräldrar på flykt eller skickas iväg ensamma. Sirkka i *Systemen från havet* (Stark: 2016) och flickan i *Den långa, långa resan* (Lagererantz 2015) skickas iväg mot sin vilja av sina familjer från det krigsdrabbade landet och barnen i *Flykten* (Sanna 2016) följer sin mamma på flyktresan efter att ha fått förklaringen att det inte går att stanna kvar i hemlandet längre. Även om barnen genom pronomen är köande finns det exempelvis inga beskrivna känslomässiga skillnader knutna till kön utan både pojkar och flickor beskrivs som exempelvis rädda, modiga, ledsna eller starka.

5.8.5 Metaforisk förlust och återfående av det förlorade: ett sätt att lindra smärta

(6) Den/det förlorades funktion är att skildra förlust. Jag skulle säga att detta är barnböckernas mest smärtsamma tema och tenderar att beskrivas på ett symboliskt eller metaforiskt plan. I *Flykten* (Sandberg 2016) är det huvudkaraktärens bästa vän, nallen Habib, som faller av båten och försvinner i havet och i *Den långa, långa resan* (Lagerkrantz 2015) blir flickans hund skjuten av soldater. I många böcker beskrivs hur för huvudkaraktären betydelsefulla personer lämnas kvar i det krigshärjade landet och endast i ett fåtal böcker är det uttalat att det handlar om dödsfall. Dödsfall skildras dock i *Jag kom hit på ett litet blad* (Vegna 2017) där huvudkaraktären klamrar sig fast vid bladet medan de andra faller ner i vattnet och "inte går att rädda" och i *Flykten* (Sanna 2016) beskrivs hur kriget "tar" huvudkaraktärens pappa. Ett ytterligare exempel av den

mer subtila förlustskildringen återfinns i *Dagen då kriget kom* (Davies 2018) genom en illustration av en krigshärjad stad till följande texten: "...kriget tog allt jag hade. Jag var trasig, blodig och ensam." Jag anser, i linje med Drukers (2017: 214), att det inom barnboklitteraturen finns en önskan om att förmildra eller lindra smärtan genom användandet av metaforer eller symbolik. Detta påminner mig om Dyregrovs (2010: 124) hypotes om att förskönande eller förvridna beskrivningar kan leda till att en del barn med flykterfarenhet riskerar att inte få utlopp för sina känslor genom berättelserna, eftersom de inte speglar barnens verkliga upplevelser.

(7) Ersättaren/återvändarens funktion är att lindra smärta av förlust och ingehopp. Enligt min analys är detta anledningen till återvändandet, eller ersättandet av det/den som gått förlorad, ett ytterligare försöka att lindra smärta. Ersättande av det förlorade objektet återfinns ibland annat *Flykten* (Sandberg 2016) där pojken får en ny nalle och *Den långa, långa resan* (Lagercrantz 2016) där det beskrivs hur glad flickan blir när hon får en hundvalp på sin födelsedag. I *Pudlar och pommes* (Lindenbaum 2016) vaknar Vovve till liv efter att ha befarats drunkna och i *Åka buss* (Wallnäs 2016) där pappan som lämnats kvar i det krigsdrabbade landet återförenas med familjen i slutet. Wranqvist (2016: 52) argumenterar för att skildringen av återförening av ofrivilligt splittrade kärnfamiljen är en stark indikator på oviljan att rubba bilden av kärnfamiljen som trygghet och mål vid återuppbyggandet av hemmet. Denna smärtlindring kan även återknytas till Wranqvist (2016: 63) slutsats kring att barnböckerna inte är representativa i sitt beskrivande av flyktupplevelser.

6. Avslutade diskussion

Hur porträtteras flykt i samtida barnböcker? Hur skildras egentligen flyktingkaraktärer för de minsta i vårt samhälle?

I ljuset av ovanstående studie tycks det finnas en välvilja gentemot flyktingar och flyktingmottagande inom den samtida barnlitteraturen. Många berättelser som här studerats har ett uttalat budskap om att det är rätt att hjälpa den som flyr och fel att avvisa eller vara elak i mötet med någon som är annorlunda. Böckerna innehåller känslomässiga skildringar av flyktens svårigheter och brutalitet i text och bild. Det finns även beskrivningar i böckerna av integrationsprocessen, av de utmaningar nyanlända liksom mottagare ställs inför vid invandring. Dessa berättelser har ofta "lyckliga slut" där karaktärerna går vidare mot en hoppfull framtid, med ett budskap om att gemenskap och samhörighet skapas genom förståelse och öppenhet. Det finns även skildringar av möten med "den andre", hur de kan leda till värdefulla kulturutbyten, byggda på acceptans, empati och förståelse. Barnböckerna som här studerats tenderar alltså beskriva flyktingar på ett välvilligt och positivt sätt med en samstämmig beskrivning av flykten som något svårt, ofrivilligt, men nödvändigt. Antirasism och värdet i ett mångkulturellt samhälle, där de som genomgår svårigheter bör erbjudas skydd och hjälp, verkar onekligen vara böckernas uttalande budskap. Barnböckerna kan sägas ta ställning till samhällelig mångfald och harmonisk samexistens mellan skilda grupper, oavsett om de gestaltas som olika djurraser eller mänskliga etniciteter.

Hur skildras då flyktingarna i böckerna? Flyktingar är de människor som lämnat sina hemländer på grund av krig, eller möjligen naturkatastrofer, och tagit sig till västvärlden havsvägen mötandes motstånd i form av maktens män vid gränsövervakningen. För att skärskåda eventuella normativa komponenter i barnböckerna anlade denna studie ett intersektionellt perspektiv på beskrivningarna av flyktingkaraktärerna. Enligt analysen framgår det att barnböckernas flykting är en person från en traditionell familjebakgrund, alltså en medlem i kärnfamiljen bestående av två heterosexuella föräldrar och deras barn. Det råder för flyktingkaraktärerna tydlig uppdelning mellan de kvinnliga och manliga familjemedlemmarna där kvinnors omhändertagande och känslomässiga tillgångar framhävs och mäns osynliggörs. Återkommande är beskrivningar av hur mödrar och andra kvinnliga släktingar har huvudansvar för barnuppfostran och ha de närmaste och viktigaste banden till barnen. Även om pappakaraktärer finns i berättelserna intar de en sekundär föräldrposition

eftersom de inte lika tydligt innehar den barnomhändertagande uppgiften. Även i mötet med andra karaktärer får kön betydelse där den gränsövervakande karaktären som har makt att släppa in eller utestänga den skyddsbehövande ofta utgörs av en man. Barnen i böckerna är inte karakteristiskt knutna till sina biologiska kön. Det verkar alltså vara i övergången från barn till vuxen som kön får betydelse. Huvudtemat för många böcker är hur flyktingkaraktärer får vara en del av gemenskapen trots sin annorlunda bakgrund. Vid närmare granskning handlar det dock inte om någon nämnvärt skillnad i beskrivningen av bakgrund eftersom flyktingkaraktärerna främst skildras som härstammande från medelklassliknande omständigheter. En slags inneboende "svenskhet" skildras som en försäkran om flyktingkaraktärernas anpassningsbarhet till det svenska samhället. Flyktingfamiljerna i böckerna tycks vara baserade på en normbild av den lyckliga svenska kärnfamiljen, bestående av en mamma, en pappa och ett eller två barn där barnen går i skolan medans båda föräldrarna arbetar. Sammanfattningsvis tycks målbilden för berättelser om flykt och om flyktingar vara att "hitta ett tryggt hem" vilket delvis verkar innebära att bevara eller återskapa kärnfamiljen och dess tillhörande attribut i form av tvåsamhet, heterosexualitet och biologiska barn. Kärnfamiljen som norm förefaller vara barnbäckernas underliggande värdering.

Det finns en uppenbar avsaknad av alternativa berättelser av flyktingskap och flyktingar som inte tillhör kärnfamiljen. Den här studien konstaterar att samtida barnböcker om flykt och flyktingar inte utövar normkritik gällande kön och sexualitet. Beskrivningarna tycks fastna i avvikelser kopplat till etnicitet. Karaktärer som utmanar köns- och sexualitetsnormen saknas, som tillexempel samkönade föräldrar, pojkar i klänning eller känslomässiga fadersfigurer. Flyktingar, i synnerhet flyktingfamiljer, beskrivs i den samtida barnlitteraturen som "lagom avvikande".

Avslutningsvis kan de entydiga beskrivningarna samt avsaknaden av alternativa skildringar av både flykt och flyktingar sägas vara stereotypifierande. För att barnböckerna ska kunna fungera kunskapsförmedlande, empatiskapande och som hjälpmedel vid bearbetning av trauman eller svåra händelser, behöver de vara representativa, detta enligt rådande forskning på ämnet. Barnböckerna som här studerats är naturligtvis produkter av sin tid och kontext och det är tydligt att det finns en direkt korrelation mellan deras utformning och flyktingkrisen. Andra flyktorsaker negligeras, exempelvis flykt på grund av religiös eller sexuell förföljelse. En rimlig

slutsats är därför att de barn med trauman beroende på en flyktorsak av denna senare karaktär inte avhjälpas på samma sätt av de böcker som idag produceras.

7. Referenser

7.1 Litteratur:

Andersson, Marie & Druker, Elina (2017) Inledning. i i Andersson, Marie & Druker, Elina *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur*. Lund: Studentlitteratur.

Bergström, Göran & Boréus, Kristina (2018) Samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys. I: Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Bergström, Göran & Svärd, Per-Anders (2018) Idé- och ideologianalys I: Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Bergström, Göran & Ekström, Linda (2018) Tre diskursanalytiska inriktningar. I: Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys* (2018). Lund: Studentlitteratur.

Bryman, Alan (2011) *Samhällsvetenskapliga metoder*. Malmö: Liber.

Börjesson Mats (2003) *Diskurser och konstruktioner*. Lund: Studentlitteratur.

Collingwood, Robin George (1988) *An Essay on Metaphysics: With the Nature of Metaphysical Study, Function of Metaphysics in Civilization*. Oxford: Clarendon.

Connell, Raewyn (2008) *Maskuliniteter*. Göteborg: Daidalos.

De Fina, Anna & Johnstone, Barbara (2015) Discourse Analysis and Narrative I: Tannen, Deborah, Hamilton, Heidi E. & Schiffrin, Deborah (red.) *The Handbook of Discourse Analysis*. New York and London: John Wiley och Sons.

De los Reyes, Paulina & Mulinari Diana (2005) *Intersektionalitet: kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap*. Malmö: Liber.

Druker, Elina (2017) Berättelser om flykt I: Andersson, Marie & Druker, Elina (red.) *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur*. Lund: Studentlitteratur.

Dyregrov, Atle (2010) *Barn och Trauma*. Lund: Studentlitteratur.

Ehriander, Helene (2018) Värden och värderingar hos förlagsredaktör Astrid Lindgren och Rabèn & Sjögren förlag I: Kärrhom, Sara & Tenngart, Paul (red.) *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Lund: Studentlitteratur.

Fludernik, Monika (1996) *Towards a 'Natural' Narratology*. London: Routledge.

Foucault, Michael (1993) *Diskursens ordning*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag Symposion.

- Hall, Stuart (1996) *Critical Dialogues in Cultural Studies*. London: Routledge.
- Hirdman, Yvonne (1988) *Genussystemet: teoretiska funderingar kring kvinnors sociala underordning*. Uppsala Maktutredning 1988.
- Hope, Julia (2008) One Day We Had to Run: The Development of the Refugee Identity in Children's Literature and its Function in Education. *Children's Literature in Education*, 39(4): 295–304.
- Johansson, Anna (2005) *Narrativ teori och metod: med livsberättelsen i fokus*. Lund: Studentlitteratur.
- Kalman, Hildur & Lövgren, Veronica (2012) Etik i forskning och etiska dilemman. I: Kalman, Hildur & Lövgren, Veronica (red.) *Etiska dilemman*. Malmö: Gleerups.
- Kärrholm, Sara (2018) Barnkulturen och det stora slaget om verkligheten. I: Kärrholm, Sara & Tenngart, Paul (red.) *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Lund: Studentlitteratur.
- Lieblich, Amia, Tuval-Mashiach, Rivka & Zilbers, Tamar (1998) *Narrative Research: Reading, Analysis and Interpretation*. London: Thousand Oaks.
- Mancuso, James C. (1986) The Acquisition and Use of Narrative Grammar-Structure. I: Sarbin, Theodore R. (red.) *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Preager.
- Mattsson, Tina (2010) *Intersektionalitet i socialt arbete: teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups.
- Mavis, Remier (2008) Introduction: Discourses of Home in Canadian Children's Literature. I: Mavis, Remier (red.) *Home Words: Discourses of Children's Literature in Canada*. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (2013) Definitioner av sociala problem i kurslitteratur och lexikon. I: Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och kultur.
- Nath, Lopita & Grote-Garcia, Stephanie (2017) Reading Refugee Stories: Five Common Themes among Picture Books with Refugee Characters. *Texas Journal of Literacy Education*, 5(2): 130–141.
- Nilsson, Magnus (2017) Skildring av arbetarklass i Sven Wernströms Trälarna 1900-talet. I: Andersson, Maria & Druker Elina (red.) *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur*. Lund: Studentlitteratur.
- Olufunmilayo, Arewa (2017) Love, Hate, and Culture War. *Phi Kappa Phi Forum*, 97(1): 26–29.

Posti, Piia K. (2017) Exotism och det främmande i samtida svensk barnlitteratur. I: Andersson, Maria & Druker Elina (red.) *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur*. Lund: Studentlitteratur.

Propp, Vladimir (1968) *Morpology of the Folktale*. Austin: University of Texas Press.

Robertson, Alexa (2005) Narrativanalys. I: Bergström, Göran & Boréus, Kristina (red.) *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur

Rubin, Gayle (1993) *Thinking Sex: Notes for a Radical Theory of the Politics of Sexuality*. I: Abelove, Henry, Aina Barale, Michèle & Halperin, David M (red.) *The Lesbian and Gay Studies Reader*. New York & London: Routledge.

Sarbin, Theodore R. (1986) The narrative as a Root Metaphor for Psychology. I: Sarbin, Theodore R. (red.) *Narrative Psychology: The Storied Nature of Human Conduct*. New York: Preager.

SFS 1998:204 *Personuppgiftslag*. Stockholm: Justitiedepartementet.

SFS 2008:567 *Diskrimineringslag*. Stockholm: Kulturdepartementet.

Sohl, Lena (2014) *Att veta sin klass: kvinnors uppgående klassresor Sverige*. Stockholm: Atlas akademi.

Tenngart, Paul (2018) Barnlitteraturens kognitiva värden. I: Kärrhom, Sara & Tenngart, Paul (red.) *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Lund: Studentlitteratur.

Thorson, Staffan (1987) *Barnbokens invandrare: en motivstudie i svensk barn och ungdomslitteratur 1945-1980*. Avhandling. Göteborgs Universitet.

Turner, Mark (1996) *The Literary Mind*. New York: Oxford Press.

Ulfgard, Maria (2018) Lagom annorlunda. I: Kärrhom, Sara & Tenngart, Paul (red.) *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Lund: Studentlitteratur.

Wenneberg, Søren Barlebo (2010) *Socialkonstruktivism: positioner, problem och perspektiv*. Malmö: Liber.

Widholm, Annika (2018) Barnlitteraturens betydelse för ungas rättigheter. I: Kärrhom, Sara & Tenngart, Paul (red.) *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Lund: Studentlitteratur.

Wranqvist, Åsa (2016) Jag fick en ny nalle, jag fick ett nytt land: Skildringar av flykt från krig i svenska barnböcker 2014–2016. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 46 (3–4): 51–66.

Wranqvist, Åsa (2018) Att vägra normen och att omsluta den. I: Kärrhom, Sara & Tenngart, Paul (red.) *Barnlitteraturens värden och värderingar*. Lund: Studentlitteratur.

Yakhlef, Sophia (2018) *United Agents: Community of Practice within Border Policing in the Baltic Sea Area*. Avhandling. Lunds Universitet.

Öhman, Margareta (2013) *Empati genom lek och språk*. Stockholm. Repro 8 AB.

7.2 Barnböcker

Anrell, Lasse & Garhamn, Anna-Karin. (illustration) (2016) *Vi och dom andra*. Stockholm: Hippo förlag.

Arro, Lena & Gimbergsson, Sara (illustration) (2016) *Mille och den stora stormen*. Stockholm: Bokförlaget Opal AB.

Davies, Nicola & Cobb, Rebecka (illustration) (2018) *Dagen då kriget kom*. Stockholm: Spreja förlag. Översättning Stedman H.

Lagererantz, Rose & Wikland, Ilon: (illustration) (2015) *Den långa, långa resan*. Stockholm: Brombergs Bokförlag.

Lindenbaum, Pija (2016) *Pudlar och pommes*. Stockholm: Lilla Piratförlaget AB.

Michaelidou-Kadi, Marina & Stamatadi, Daniela (illustration) (2015) *Sabelles röda klänning*. Stockholm: Bokförlaget Mirando. Översättning av Pascalidou, Alexandra.

Minhós Martins, Isabel & Carvalho, Bernardo P. (illustration) (2015) *Stopp! Ingen får passera*. Stockholm: Lilla Piratförlaget AB. Översättning av Titusson, Erik.

Sandberg, Johanna & Larsson, Torsten (illustration) (2016) *Flykten*. Halmstad: Bulls Graphics.

Sanna, Francesca (2016) *Flykten*. Stockholm: Nordstedts Förlagsgrupp AB. Översättning av Bjärbo, Lisa.

Stark, Ulf & Wirsén, Stina (illustration) (2015) *Systemen från havet*. Stockholm: Bonnier Carlsen Bokförlag.

Vegna, Sarah & Jönsson, Maya (illustration) (2017) *Jag kom hit på ett litet blad*. Stockholm: Kikkuli Förlag.

Wallnäs, Henrik & Ruta, Matilda (illustration) (2016) *Åka buss*. Stockholm: Natur och kultur.

7.3 Internetreferenser

Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/399 av den 9 mars 2016 om en unionskodex om gränspassage för personer (kodex om Schengen gränserna). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32016R0399> (hämtad 2019-01-02).

Dagens nyheter (2012) <https://www.dn.se/Stories/stories-sthlm/varidskandalen-pa-koppargarden>

Dagens nyheter (2016) <https://www.dn.se/om/flyktingkrisen/?offset=12>

Migrationsverket (2016) - Mitt i världen 2015. <http://www.migrationsverket.se/Om-Migrationsverket/Fakta-om-migration/Migrationsverket---mitt-i-varlden-2015.html> (hämtad 2018-11-20).

Svenska barnboksinstitutet (2016), Bokprovning på Svenska barnboksinstitutet: En dokumentation. Årgång 2015: 15 mars–21 april 2016, Stockholm Svenska barnboksinstitutet, 2016. <https://resources.mynewsdesk.com/.../t.../hzj2vsvxcrsrr6dqicha.pdf> (Hämtat den 20.11.2018)

UNHCR (2016) <https://www.unhcr.org/figures-at-a-glance.html> (hämtad 2018-12-7).

UNHCR (2017) <https://www.unrefugees.org/refugee-facts/what-is-a-refugee> (hämtad 2018-11-11).

Vetenskapsrådet, God forskningssed (2017) <https://www.vr.se/analys-och-uppdrag/vi-analyserar-och-utvarderar/alla-publikationer/publikationer/2017-08-29-god-forskningssed.html> (hämtad 2018.12-10).

8. Bilagor

Bilaga 1: Kodningsscheman

Kodningsschema av karaktärer och deras funktioner enligt Propp

KARAKTÄRER	FUNKTIONER	TITLAR OCH NAMN
Avvisaren/Välkomnaren	Den onde som blir god. Denna karaktärs funktion är att först avvisa och sedan välkomna flyktingen.	Jim (Vi och dom andra) – vid gränsen Olika monster (Mille och en stora stormen) – vid gränsen Elina (Sabelles röda klänning) - integrering Den dumma pudeln (Pudlar och pommes)- integrering Soldaten (Stopp! Ingen får passera) – vid gränsen Margareta (Systemen från havet) - integrering Fröken (Den dagen kriget kom) - integrering Arga vakten (Flykten av Sanna 2016) – vid gränsen
Hjälparen	Räddaren i nöden. Den här karaktären hjälper den utsatte och övertalar avvisaren.	Siv (Vi och dom andra) Läraren (Sabelles röda klänning) Snälla pudlarna (Pudlar och pommes) Margaretas föräldrar (Systemen från havet) Barnet med stolen (Den dagen då kriget kom) Folkmassan (Stopp! Ingen får passera)
Beskyddaren	Den som skyddar den svaga på flykt. Den här karaktären har som funktion att beskydda den utsatte.	Mamma och pappa (Flykten av Sandberg 2016) Fastern (Den långa, långa resan) Mamma (Flykten av Sanna 2016) Blåmesarna (Vi och dom andra) Snälla pudlarna (Pudlar och pommes) Margareta och hennes föräldrar (Systemen från havet) Varma tassar (Jag kom hit på ett litet blad) Mamma (Åka buss)
Den/det förlorade	Den här karaktären kan utgöras av något levande eller materiellt och har som funktion att gå förlorad eller bli kvar.	Nallen (Flykten Sandberg 2016) Pellifaren/Kvorkan/Tibelutten (Mille och den stora stormen) Hunden/hästen och farmor (Den långa, långa resan) Klänningen/mormor (Sabelles röda klänning) Vovve (Pudlar och pommes) Pappa (Flykten av Sanna 2016) Sirkkas föräldrar (Systemen från havet) Pappa och farmor (Åka buss) Dom andra (Jag kom hit på ett litet blad) Föräldrarna/skolan/"allt" (Den dagen kriget kom)
Den oförstådde	Den "andre". Den här karaktären är först oförstådd och fyller funktionen att skapa förståelse för olikheter.	Lilafåglarna (Vi och dom andra) Mille (Mille och den stora stormen) Ludde/Katta/Ullis (Pudlar och pommes) Sabelle (Sabelles röda klänning) Sirkka (Systemen från havet) Jag (Den dagen kriget kom) Familjen (Flykten av J.S)
Den skyddsbehövande	Den som flyr. Den här karaktären beskrivs utifrån sin utsatthet och med målet	Familjen (Flykten av av Sandberg 2016) Lilafåglarna (Vi och dom andra) Flickan (Den långa, långa resan)

	att få skydd.	Ludde/Katta/Ullis (Pudlar och pommes) Familjen (Flykten av Sanna 2016) Sirkka (Systemn från havet) Jag (jag kom hit på ett litet blad) Jag (Den dagen kriget kom) Mille (Mille och den stora stormen)
Ersättaren/återvändaren	Den eller det som ersätter den förlorade eventuellt återvänder för att lindra smärtan och inge hopp.	Hundvalpen (Den långa, låga resan) Nya nallen (Flykten av av Sandberg 2016) Tibelutten (Mille och den stora stormen) Vovve (Pudlar och pommes) Sirkkas föräldrar (Systemn från havet) Pappa (Åka buss)

Kodningsschema av berättelsemönster och värderingar enligt Propp

NARRATIVETS BESTÅNDSDELAR	TITEL	BESKRIVNING	BÖCKER
Berättelsemönster	a) Flyktresan: från otrygghet till trygghet	1. Idyllisk/"normal" hemorten 2 Kriget/ovädret bryter ut 3a. Farofylld flykt (över hav i båt samt med andra transportmedel och) 3b.Skildring av flyktingläger 4. Ankomst till trygghet	Flykten (Sandberg 2016) Vi och dom andra Den långa, långa resan Pudlar och pommes Flykten (Sanna 2016) (saknar 3b. och 4.) Åka buss (saknar 1.) Jag kom hit på ett litet blad (saknar 1., 2. 3b. och 4.) Dagen då kriget kom Mille och den stora stormen
Berättelsemönster	b) Mottagande och integrering: från oförstående till acceptans.	1) Bakgrundsbeskrivning av hemorten och flyktresan, 2) Livet i mottgarlandet i form av en oförstående omgivning, 3) Nykomlingen delar med sig av något från sin bakgrund 4) Vänskap uppstår.	Sabelles röda klänning Pudlar och pommes Systemn från havet Dagen då kriget kom Mille och den stora stormen * Innebär ofta överlämnandet av en gåva. Kulturella gåvor: Hunden Toivo (Systemn från havet) Skärpen (Pudlar och pommes) Teckningar (Sabelles röda klänning) Tibelutten (Mille och den stora stormen)
Flyktinglägerskildringar		Tält Tältläger Sovsal Rabarberlandet Tomskola	Pudlar och Pommes Flykten (Sandberg) Åka buss Vi och dom andra Den långa, långa resan
Uttalade värderingar		1) Flyktingvälkomnande 2) Flyktens nödvändighet	

Underliggande värderingar		1) Kärnfamiljen 2) Svenskhet 3) Kvinnligt omhändertagande 4) Manliga auktoritet	
---------------------------	--	--	--

Kodningsschema för övriga teman

FAMILJESKILDRINGAR	VEM/VILKA	BÖCKER
Kärnfamiljer	Mamma, pappa, barn Mamma, pappa, barn Mamma, pappa, två barn (mamma flyr med barn) Mamma, pappa, barn (Sirkka flyr ensam) Mamma, pappa, barn (mamma flyr med barn) Mamma, pappa, barn (flickan flyr ensam) *Mamma, pappa, barn (föräldrarna är dock separerade och har lämnat flickan, flickan flyr ensam)	Flykten (Sandberg 2016) Sabelles röda klänning Flykten (Sanna 2016) Systemen från havet Åka buss Dagen då kriget kom Den långa, långa resan*
Andra grupper	Vänner (gemensam flykt) Outtalat (gemensam flykt) Outtalat (gemensam flykt)	Vi och dom andra Pudlar och pommes Stopp! Ingen får passera
Helt ensam	Ensam (ensam flykt) Ensam (ensam flykt)	Mille och den stora stormen Jag kom hit på ett litet blad
METAFORER/ SYMBOLIK	OM EJ MÄNNISKOR	BÖCKER
Miniatyrmotiv	Fåglar Hundar Katter Fantasier Fantasier	Vi och dom andra Pudlar och pommes Åka buss Jag kom hit på ett litet blad Mille och den stora stormen
Människor		Flykten av (Sandberg 2016) Den långa, långa resan Här är vi Sabellse röda klänning Stopp! Ingen får passera Flykten av (Sanna 2016) Systemen från havet Dagen då kriget kom
FLYKTORSAK	BESKRIVNING	BÖCKER
Krig	Ordet krig används + illustration Ordet krig används + illustration Ordet krig används + illustration Ordet krig används + illustration Ordet krig används + illustration Ordet krig används + illustration illustration med ljudbeskrivning i ord.	Flykten (Sandberg 2016) Den långa, långa resan Sabellse röda klänning Flykten (Sanna 2016) Systemen från havet Dagen då kriget kom Åka buss
Annat	Oväder i form av hagelstorm , text + illustration Oväder i form av storm, , text + illustration Kyla och hunger, beskrivs i text + illustration Oväder i form av torka och missväxt, text + illustration	Vi och dom andra Mille och den stora stormen Vi och dom andra Pudlar och pommes

Ej angivet	Varken i illustration eller text.	Jag kom hit på ett litet blad
BERÄTTELSEPERSPEKTIV		BÖCKER
Den flyendes perspektiv	"Jag" (pojken) Mille Flickan Sabelle Hundarna "Jag" (ett av barnen) "Jag" (kattungen) "Jag" Jag (barnet)	Flykten (Sandberg 2016) Mille och den stora stormen Den långa, långa resan Sabelle och den röda klänningen Pudlar och pommes Flykten (Sanna 2016) Åka buss Jag kom hit på ett litet blad Den dagen då kriget kom
Mottagarens perspektiv	Siv	Vi och dom andra
Både flyendes och mottagarens perspektiv	Skiftar mellan Sirkkas och Margaretas	Systemen från havet

Bilaga 2: Presentation av barnböcker

Nedan följer presentation av de tolv barnböcker jag använt mig av i min analys.

(1) Mille och den stora stormen (Arro: 2016)

Boken handlar om Mille vars hus blåser bort i en stor storm och hon ger sig därefter iväg i sökandet efter ett nytt hem. Mille har förlorat allt hon äger i stormen utom tre föremål, en pellifår, en kvorka och en tibelutt. Berättelsen kretsar kring att Mille knackar på porten till olika gårdar och ber om att få komma in. Mille avvisas vid tre försök men får slutligen stanna hos Bestergårdsmonsret efter att visat honom hur man spela på tribelutten.

(2) Vi och dom andra (Anrell: 2016)

Den här berättelsen handlar om blåmesen Siv som sitter på balkongen med sina vänner Jim, Rut och Ismail. Plötsligt börjar det hagla kraftigt och några Lilafåglar knackar på balkongfönstret för att söka skydd. Jim vill först inte släppa in Lilafåglarna men ångrar sig efter att Siv övertalat honom om att sjunga. Medans Jim sjunger räddar de andra vännerna Lilafåglarna till säkerhet och slutligen dricker blåmesar och lilafåglar te tillsammans.

(3) Dagen då kriget kom (Davies : 2018)

Boken handlar om en flicka som lever tillsammans med sin familj och går i skolan. En dag bryter kriget ut och flickan tvingas ensam på flykt efter att ha förlorat allt. Berättelsen skildrar flyktresan och hennes ankomsten till en ny stad där hon knackar på dörren till en skola i hopp om att få vara med på lektionen. Flickan motas bort av fröken med anledning av att det inte finns någon stol till henne i klassrummet. Slutligen hämtar ett barn i från klassen en stol till flickan som då får börja i skolan igen.

(4) Den långa, långa resan (Lagererantz 2015)

Den här boken handlar om en flicka som bor med sin mormor eftersom att hennes föräldrar separerat. Efter att kriget utbryter skickas flickan till en annan stad för att istället bo med sin farmor. Efter en tid når kriget även denna stad och hon tvingas då fly vidare helt ensam över havet. Flickan förlorar i flykten allt som betyder något för henne, sin familj, sin hund och sin häst. Efter flyktresan är över svimmar flickan av utmattning

och vaknar upp på ett sjukhus fylld av känslan av ensamhet. På sjukhuset väntar hennes faster som är konstnär. Flickan flyttar in hos sin faster återfår slutligen livslusten efter att ha börjat måla.

(5) Pudlar och Pommes (Lindenbaum 2016)

Boken handlar om tre hundar, Ullis, Ludde och Katta, som tvingas på flykt efter att torka gjort platsen de bor på obeboelig. Hundan flyr i en gummibåt över havet tillsammans med sitt husdjur Vovve och når slutligen stranden på andra sidan. På platsen dit hundarna kommit bor det tre stycken pudlar, en dum som inte vill dela med sig av mat och boplatz och två snälla. De snälla pudlarna tar hand om hundarna och den dumma pudeln ångrar sig till slut släpper in hundarna i huset och bjuder på pommes frites.

(6) Stopp! Ingen får passera (Martins: 2015)

Berättelsen handlar om hur ingen får passera gränsen från bokens vänstra sida till dess högra sida som vaktas av en soldat. Det samlas en folkmassa som protesterar vill passera över sidgränsen. Efter att en boll studsats över på den högra sidan går soldaten äntligen med på att låta gränsen korsas. En general dyker upp för att arresteras den olydiga soldaten men folkmassan hyllar honom istället som en hjälte och låter generalen ensam vara kvar på vänstersidan.

(7) Sabelles röda klänning (Michaelidou-Kadi: 2015)

Berättelsen handlar om Sabelle som tillsammans med sin familj flytt undan krig till ett nytt land. Sabelle har endast fått ta med sig en enda ägodel i flykten vilket är en röd klänning hon fått från sin mormor. Mormodern är kvar i hemlandet och av saknad vägrar Sabelle ta på sig något annat än den röda klänningen. Sabelle leker inte med de andra barnen i sin nya skola och svarar inte när de ställer frågor om varför hon har på sig samma klänning varje dag. En kväll ritat Sabelle allt hon varit med om och visar sina teckningar i skolan nästkommande dag. Hon blir därefter medbjuden att leka i parken med de andra barnen. Dagen för parkutflykten passar inte längre den röda klänningen men Sabelle klarar till slut att ta på sig andra kläder.

(8) Flykten (Sandberg: 2016)

Boken utgår ifrån perspektivet av en pojke som flyr tillsammans med sin mamma, pappa och nallen Habib, från kriget som brutit ut i hemlandet. Flyktvägen går över havet där pojkens nalle försvinner i vågorna. Familjen når land via en gummibåt och hamnar i ett tältläger där pojken blir sjuk. Efter en tid beslutar sig familjen för att resa till Sverige där de slutligen starta ett nytt liv tillsammans. Berättelsen slutar med att pojken i Sverige får en ny nalle och ett nytt land.

(9) Flykten (Sanna: 2016)

Boken handlar ett barn som flyr tillsammans med sin mamma och syskon efter att pappan i familjen tagits av kriget. Flykten går mot ett okänt land i norr via bil, cykel och lastbil. Familjen stoppas vid en stor mur och tar sig slutligen över gränsen efter att mamman betalat en människosmugglare. Resan fortsätter med ett skepp över havet och berättelsen avslutas under en tågresa i hopp om att familjen ska nå fram till trygghet och kunna påbörjan ett nytt liv.

(10) Systemen från havet (Stark: 2015)

Den här berättelsen tar sin början i att beskriva två familjer, en i öster och en i väster. Kriget bryter ut i öster och familjen i öster skickar sin dotter Sirkka att bo med familjen i väster. Den västra familjens dotter, Margaretha, hoppas på att få en hundvalp till sällskap och blir besviken när Sirkka istället dyker upp. Till en början har flickorna svårt att komma överens men förståelse och stark vänskap växer sakta fram. Efter att kriget är över och det är dags för Sirkka att återvända hem och flickorna skiljs som systrar.

(11) Jag kom hit på ett litet blad (Vega: 2017)

Berättelsen handlar om en liten varelse som flyr över havet på ett blad tillsammans med andra flyktingar. Många går förlorade i havet men den lilla varelsen räddas slutligen upp på stranden. Den lilla varelsen beskrivs vara helt ensam i världen, utan någon familj eller vänner, vandrar vidare i sökandet efter en trygg plats hoppandes att världen ska vara välkomnande.

(12) Åka buss (Wallnäs: 2016)

Boken handlar om hur en kattunge flyr undan kriget tillsammans med sin mamma till ett nytt land. Flykten börjar på en buss och går därefter över havet på ett stort skepp. Mamman och kattungen får till en början bo i en tom skollokal för att sedan få flytta vidare till en ny stad. Kattungens pappa och farmor har lämnas kvar i det krigshärjade landet och det är inte förens kattpappan dyker upp som färgen återvänder till boken och i kattungens liv.